

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu käräjäoikeudessa eri osapuolten näkökulmasta

Helino, Anne

2016 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu käräjäoikeudessa eri osapuolten näkökulmasta

Anne Helino
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Huhtikuu, 2016

Laurea-ammattikorkeakoulu
 Liiketalouden ammattikorkeakoulututkinto
 Opinnäytetyö

Tiivistelmä

Anne Helino

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu käräjäoikeudessa eri osapuolten näkökulmasta

Vuosi	2016	Sivumäärä	38
--------------	-------------	------------------	-----------

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu on vaihtoehto pitkälle ja raskaalle oikeudenkäynnille. Lapsiasioiden sovittelussa voidaan sovittaa lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevia asioita. Sovittelu on joustavaa ja vapaamuotoista ja menettely huomioi lapsen ja vanhempien tarpeet. Sovittelun tavoitteena on rakentaa vanhempien välille kestävä sopimus. Sovittelussa katse on tulevaisuudessa ja huomio kiinnitetään lapsen tilanteeseen sekä vanhempien yhteistoimintaan.

Sovittelijana toimii perheasioihin perehtynyt käräjätuomari, jota avustaa lapsiasiantuntija, joka on psykologi tai sosiaalityöntekijä. Sovinnosta riitoihin ja erimielisyyksiin neuvotellaan vanhempien kanssa ja eri vaihtoehtoja punnitaan lapsen edun kannalta. Sovittelusta on saatu hyviä kokemuksia: usein vanhemmat löytävät ratkaisun, joka on lapsen kannalta hyvä ja johon molemmat vanhemmat voivat sitoutua. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuli valtakunnalliseksi menettelytavaksi Suomessa 1.5.2014.

Opinnäytetyössäni aluksi kerron tilastoja avioliitoista ja avioeroista sekä kerron sovittelun taustalla olevat lainsäädännökset. Vertailun vuoksi kerron myös huoltoriitojen perinteisestä ratkaisutavasta, jonka jälkeen opinnäytetyössäni keskityn asiantuntija-avusteiseen huoltoriitojen sovitteluun.

Opinnäytetyötäni varten olen haastatellut Hyvinkään käräjäoikeuden kahta käräjätuomaria, Hyvinkään oikeusaputoimiston asianajajaa sekä kahta lapsiasiantuntija-avustajaa. Haastattelujen perusteella kerron sovittelun eri osapuolten näkemyksiä ja kokemuksia sovittelusta.

Asiasanat: asiantuntija-avusteinen sovittelu, huoltoriita, käräjäoikeus

Anne Helino

Expert-Assisted Mediation of Custody Disputes in the District Court from the Perspective of Different Parties

Year	2016	Pages	38
------	------	-------	----

Expert-assisted court mediation of custody disputes is an alternative to a long and stressful trial. The questions raised during mediation may include issues such as custody, living arrangements, right of access and maintenance of the child. The mediation process is flexible and informal, and the child's and the parents' needs are both taken into consideration. The goal is to reach a durable agreement between the parents. The focus of the process is on the future, with special attention paid to the situation of the child and cooperation between the parents.

The mediator is a district judge specializing in family matters. The judge is assisted by an expert in children's affairs who is a psychologist or a social worker. They negotiate for settlement of disputes and disagreements with the parents, considering different alternatives from the point of view of what is best for the child. The results obtained with the mediation procedure are good: parents have often found a solution which is good for the child and to which both are committed. Expert-assisted mediation of custody disputes was adopted as a national policy in Finland on 1 May 2014.

In this thesis I will first present some marriage and divorce statistics as well as the legal provisions on which the mediation process is based. For comparison, I will also describe the conventional procedure of settling custody disputes. After that I will focus on discussing the expert-assisted mediation of custody disputes.

For the thesis, I have interviewed two district judges from the district court of Hyvinkää, an attorney from the legal aid office of Hyvinkää, and two assisting children's affairs experts. By reference to these interviews, I will describe the views and experiences of these parties concerning the mediation process.

Keywords: expert-assisted mediation, custody dispute, district court

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Tausta.....	7
2.1	Solmitut avioliitot ja avioerotuomiot.....	7
2.2	Lyhenteet.....	8
3	Sovellettavat lainsäädännökset.....	8
3.1	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361	8
3.2	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394	10
3.3	Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975/704	10
4	Huoltoriidan perinteinen ratkaisutapa	11
4.1	Lapsiriidat tuomioistuimessa	12
5	Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu	13
5.1	Asiantuntija-avusteisen sovittelun vaiheet	13
5.2	Sovittelun esteet	16
5.3	Asiantuntija-avusteisen sovittelun edut	18
5.4	Pilottikunnista valtakunnalliseksi sovitteluksi 1.5.2014.....	20
5.5	Asiantuntija-avusteisten huoltoriitasovitteluiden määrät Hyvinkään käräjäoikeudessa	21
6	Käräjätuomarin näkökulma huoltoriitasovitteluihin	21
6.1	Sovittelijan rooli ja tehtävät.....	21
6.2	Sovittelijoiden haastattelut	23
6.2.1	Tomi Mäkelä: ”Katse tulevaan”.....	23
6.2.2	Paula Korhonen: ”Lasta ajatellen”	25
7	Asiantuntija-avustajan näkökulma huoltoriitasovitteluihin	26
7.1	Asiantuntija-avustajan rooli ja tehtävät	26
7.2	Asiantuntija-avustajien haastattelut	27
7.2.1	Päivi Mäntylä-Karppinen: ”Sovittelun menestystarina”	27
7.2.2	Marjaliisa Aranko: ”Arvovaltaa ja maanläheisyyttä”	29
8	Asianajajan näkökulma huoltoriitasovitteluihin	30
8.1	Asianajajan rooli ja tehtävät.....	30
8.2	Lea Härkönen: ”Päämiehen tukena”	31
9	Johtopäätökset	33

1 Johdanto

Suomessa noin puolet avioliitoista päättyy eroon, jolloin perhe muuttuu muodoltaan ja rakentuu uuteen muotoonsa. Erotilanteessa vanhempien tulisi mahdollisista erimielisyyksistä ja riidoista huolimatta hoitaa lapsen asiat lapsen edun mukaisesti. Lapselle on tärkeää, että hänen arkensa jatkuu normaalisti ja suhteet kumpaankin vanhempaan säilyvät läheisinä. Lapsen edun mukaista on, että vanhemmat saavat sovittua lapsen asioista, kuten lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta. Jos vanhemmat eivät pääse sovintoon keskenään, yhteiskunta antaa tähän apua. (Aaltonen 2015, 19-20.)

Kun parisuhde päättyy, yksi keskeisimmistä asioista on ratkaista perheen alaikäisten lasten asemaan liittyvät ongelmat ja kysymykset (Litmala, 2002, 3). Vuosittain jopa 30 000 lasta kokee vanhempiensa eron ja yleistä on, että ero tulee perheisiin, kun lapset ovat 2-4-vuotiaita. Jos vanhemmat eivät saa sovittua lapsen huoltoon, asumiseen, tapaamisoikeuteen ja elatukseen liittyvistä asioista keskenään, saattavat vanhemmat huonoimmissa tapauksissa riidellä tuomioistuimessa lapsen täysi-ikäisyyteen saakka. Riitoja lapsista on mahdollista syntyä varsinaisen erotilanteen jälkeenkin, esimerkiksi silloin, kun toinen vanhemmista löytää uuden parisuhteen tai muuttaa toiselle paikkakunnalle. (Aaltonen 2015, 24-25.)

Huoltoriidat työllistävät useita eri viranomaisia. Yhden perheen ongelmia ja riitoja voidaan käsitellä oikeudenkäynnin lisäksi lastensuojelussa, perheneuvolassa, koulukuraattorilla, psykologilla, poliisissa sekä lasten- ja nuorisopsykiatrisessa yksikössä. (Aaltonen 2015, 32.)

Raskaiden oikeudenkäyntien vaihtoehtona vanhemmille ovat tuomioistuinsovittelut, joita tässä opinnäytetyössäni tutkin. Aluksi kerron yleisestä sovittelumenettelystä, minkä jälkeen keskityn erityisesti asiantuntija-avusteiseen huoltoriitojen sovitteluun. Selvitän lait asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun taustalla ja kerron menettelyn käytännöistä ja tarkoituksesta. Lisäksi kerron tekemieni haastatteluiden pohjalta, miten huoltoriitojen sovittelu on koettu Hyvinkään käräjäoikeudessa käräjätuomarin, lapsiasiantuntijan ja asianajajan näkökulmista.

Suomessa asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun työ- ja lempinimeksi on tullut Follo. Suomenkielelle vieras sana Follo tuli Norjasta, Indre Follon kaupungista, jossa kokeiltiin asiantuntija-avustajan käyttämistä huoltoriitaoikeudenkäynnissä (Aaltonen 2015, 125). Opinnäytetyössäni kerrottaessa asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelusta voidaan käyttää termiä Follo tai Follo-sovittelu. Virallisesti tämä kutsumanimi Follo on suomalaiselle mallille kuitenkin harhaanjohtava, sillä norjalainen menettely eroaa huomattavasti suomalaisesta mallista (Aaltonen 2015, 125).

Edes perheoikeudessa lasten oikeudet eivät ole olleet esillä vielä kauaa. Kuitenkin nykyään lapset tunnustetaan yksilöiksi, joille kuuluvat lähtökohtaisesti samat oikeudet kuin täysikäisille. Jos näin ei tapahdu, asiaan tarvitaan painavat perusteet. (Nieminen 2013, 305.) Asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa pääpaino on lapsen oikeuksissa ja lapsen edun turvaamisessa. Näiden seikkojen huomioon ottamiseen tämä opinnäytetyö myös keskittyy.

Olen saanut paljon apua opinnäytetyöhöni, josta haluan lausua kiitokseni. Haluan kiittää erityisesti Hyvinkään käräjäoikeuden käräjätuomareita Paula Korhosta ja Tomi Mäkelää, joilta sain haastatteluissa paljon tietoa sekä ideoita työhöni. Kiitos sovitteluissa asiantuntija-avustajina toimiville erityispsykologi Päivi Mäntylä-Karppiselle ja lastenvalvoja Marjaliisa Arangolle arvokkaasta tiedosta. Lämpimät kiitokset myös asianajaja Lea Härköselälle haastattelusta. Kiitos käräjätuomari Anne Kajanderille, jolta sain kirjallista materiaalia opinnäytetyötäni varten. Lisäksi haluan kiittää näin julkisesti vanhempiani, ilman heidän tukeaan tämä opinnäytetyö ei olisi koskaan voinut syntyä.

2 Tausta

2.1 Solmitut avioliitot ja avioerotuomiot

Avioliittoja on solmittu Suomessa melko tasaisesti vuosina 2010 - 2014. Vuonna 2010 avioliittoja solmittiin 29 952, vuonna 2011 niitä solmittiin 28 408 ja vuonna 2012 avioliittoja solmittiin 28 878. Sitten suunta on kääntynyt hentoon laskuun: vuonna 2013 avioliittoja solmittiin 25 119 ja vuonna 2014 solmittiin 24 462 avioliittoa. (Tilastokeskus 2015.)

Avioliittotilastoissa eivät näy avoliitot, joita on merkittävästi Suomessa. Avoliitot ovat yleistyneet Suomessa kaikissa ikäluokissa huomattavasti, lukuun ottamatta yli 80-vuotiaiden keskuudessa. Yhä yleisempää on, että perheiden esikoislapset syntyvät avoliittoihin. (Väestöliitto 2016.)

Avioeroja tuomitaan Suomessa noin puolet solmittujen avioliittojen määrästä. Tuomittujen avioerojen määrä on pysynyt hyvin tasaisena vuosina 2010 - 2014. Kunakin vuonna tuomittiin 13 040 - 13 766 avioeroa. (Tilastokeskus 2015.)

Hyvinkään käräjäoikeudessa tuomittiin avioeroja ajalla 1.1.2013 - 31.12.2015 yhteensä 1140 (Hyvinkään käräjäoikeuden diaaritiedot 2016). Avioerojen lukumäärä Suomessa on ollut Euroopan Unionin korkeimpia 2000-luvulla (Väestöliitto 2016). Avioerojen lisäksi myös lukuisia avoliittoja päättyy eroon. Vuonna 2015 avoparien perheitä oli 19 prosenttia lapsiperheistä. (Tilastokeskus 2015.)

2.2 Lyhenteet

Seuraavassa luettelen opinnäytetyössäni käytettävät lyhenteet:

RiitSovL = Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394),

LHL = Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361),

AL = Avioliittolaki (13.6.1929/234),

ElaL = Laki lapsen elatuksesta (5.9.1975/704),

OK = Oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4).

3 Sovellettavat lainsäädännökset

3.1 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Lapsen huolto on määritelty laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lain 1 §:n mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Pykälän mukaan lapselle tulee myös turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta tulee kasvat-
taa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamisesta vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. (LHL 8.4.1983/361, 1 §)

Saman lain 2 §:n mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempia, jonka luona lapsi ei asu. Lapsen vanhempien tulee keskinäisessä yhteisymmärryksessä ja pitäen silmällä ennen kaikkea lapsen etua pyrkiä siihen, että tapaamisoikeuden tarkoitus toteutuu 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti. (LHL 8.4.1983/361, 2 §)

Lapsen huoltajia ovat lain 3 §:n mukaan hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Lapsen huolto päättyy, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai sitä ennen menee naimisiin. Lain 6 §:n mukaan lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät lapsen syntyessä ole avioliitossa keskenään, on äiti lapsensa huoltaja. Jos toinen vanhemmista on yksin lapsensa huoltaja ja vanhemmat menevät keskenään avioliittoon, tulevat he molemmat lapsensa huoltajiksi. (LHL 8.4.1983/361, 3 § ja 6 §)

Lain 7 §:n mukaan vanhemmat voivat sopia siitä, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti ja että lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä. Saman pykälän mukaan vanhemmat voivat sopia myös, että lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle ja että lapsella on oikeus vanhempien sopimalla tavalla pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu. (LHL 8.4.1983/361, 7 §)

Vanhempien tekemä sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tehtävä kirjallisesta ja se on esitettävä vahvistettavaksi pääsäännön mukaan sen kunnan sosiaalilautakunnalle, missä lapsella on asuinpaikka. (LHL 8.4.1983/361, 8 §)

Lain 9 §:n mukaan tuomioistuin voi päättää, että lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti ja lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä. Tuomioistuin voi päättää, että lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle tai lapsen huolto uskotaan vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa. Lisäksi tuomioistuin voi päättää, että lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu. (LHL 8.4.1983/361, 9 §)

Lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskeva asia on lain 10 §:n mukaan ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Tässä tarkoituksessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Asia, joka koskee lapsen huollon uskomista molemmille vanhemmille tai toiselle vanhemmalle taikka tapaamisoikeutta, on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia eikä ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua. (LHL 8.4.1983/361, 10 §)

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa näkyy sovinnollisuuden ihanne, mikä tarkoittaa sitä, että tavoitteena on ensisijaisesti saada vanhemmat sopimaan lasta koskevista asioista yhteisymmärryksessä myös eron yhteydessä. (Aaltonen 2015, 26)

Lain 17 a §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan riitaisen asian tuomioistuinsovitteluun sovelletaan riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annettua lakia (394/2011). (LHL 8.4.1983/361, 17 a §)

Lain 17 b §:n mukaan kunnan, jonka alueella käräjäoikeuden hallinnollinen kanslia sijaitsee, tulee huolehtia siitä, että käräjäoikeuden käytettävissä on riittävä määrä riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 §:ssä tarkoitettuja asiantuntija-avustajia lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen sovittelua varten. Kaksikielisessä tuomiopiirissä kunnan on huolehdittava siitä, että käräjäoikeuden käytettävissä on asiantuntijapalveluita sekä suomen että ruotsin kielellä. Kunnassa asiantuntijapal-

veluiden järjestämisestä vastaa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu sosiaalihuollosta vastaava toimielin. (LHL 8.4.1983/361, 17 b §)

3.2 Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394

Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 §:n mukaan asiaa sovittelemaan määrätään sovittelija. Sovittelijana toimii asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari. Sovittelun kohteena olevassa asiassa tarvittavan asiantuntemuksen turvaamiseksi tai sovittelun edistämiseksi muuten sovittelija voi osapuolten suostumuksella käyttää avustajaa. Sovittelija nimeää avustajan saatuaan valinnalle osapuolten hyväksymisen. Avustajan palkkion ja korvauksen hänen kuluistaan suorittavat osapuolet. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa korvaus sovittelijan nimeämän, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 17 b ja 17 c §:ssä tarkoitettua asiantuntija-avustajan käyttämisestä maksetaan valtion varoista. (RiitSovL 11.4.2014/316, 5 §)

Lain 10 §:n mukaan lapsen asemaa ja oikeutta koskevista asioista voidaan tuomioistuimessa sovittaa niitä, jotka koskevat lapsen elatusta tai lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta. Tuomioistuinsovittelu on toteutettava siten, että lapsen etu turvataan. Harkitessaan, voidaanko sovinto vahvistaa, tuomioistuimen on otettava huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) sekä lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) säännökset. Lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevassa asiassa sovitteluistunto tulee järjestää viipymättä sen jälkeen, kun tuomioistuin on tehnyt päätöksen sovittelun aloittamisesta. Sovinto, joka vahvistetaan 1 momentin mukaisesti sovitellussa asiassa, rinnastetaan tuomioistuimen päätökseen tai tuomioon näissä asioissa. (RiitSovL 11.4.2014/316, 10 §)

3.3 Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975/704

Lapsen elatuksesta annetun lain 1 § mukaan lapsella on oikeus riittävään elatukseen. Se käsittää lapsen kehitystason mukaisten aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttämisen, lapsen tarvitseman hoidon ja koulutuksen sekä tästä aiheutuvat kustannukset. (ElaL 5.9.1975/704, 1 §)

Lain 2 §:n mukaan vanhemmat vastaavat lapsen elatuksesta kykynsä mukaan. Vanhempien elatuskykyä arvioitaessa otetaan huomioon heidän ikänsä, työkykynsä ja mahdollisuutensa osallistua ansiotyöhön, käytettävissä olevien varojen määrä sekä heidän lakiin perustuva muu elatusvastuunsa. Vanhempien elatusvastuun laajuutta arvioitaessa otetaan huomioon myös lapsen kyky ja mahdollisuudet itse vastata elatuksestaan sekä seikat, joiden johdosta van-

hemmille ei aiheudu lapsen elatuksesta kustannuksia tai ne ovat vähäiset. (ElaL 5.9.1975/704, 2 §)

Lapsen elatuksesta annetun lain 3 §:n mukaan pääsääntöisesti lapsen oikeus saada elatusta vanhemmiltaan päättyy, kun hän täyttää kahdeksantoista vuotta. Kuitenkin vanhemmat vastaavat lapsen koulutuksesta aiheutuvista kustannuksista myös sen jälkeen, kun lapsi on täyttänyt kahdeksantoista vuotta, mikäli se harkitaan kohtuulliseksi. Tällöin otetaan erityisesti huomioon lapsen taipumukset, koulutuksen kesto aika, siitä aiheutuvien kustannusten määrä sekä lapsen mahdollisuudet koulutuksen päätyttyä itse vastata koulutuksestaan aiheutuneista kustannuksista. (ElaL 5.9.1975/704, 3 §)

Lain 6 §:n mukaan elatusapua on suoritettava kuukausittain etukäteen, jollei toisin ole sovittu tai määrätty. Elatusapu voidaan vahvistaa suoritettavaksi eri määräisenä eri ajanjaksoilta. Velvollisuus suorittaa elatusapua päättyy, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta, jollei toisin ole sovittu tai määrätty. Elatusapu voidaan vahvistaa suoritettavaksi kertamaksuna, mikäli tämä on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi vastaisuudessa ja sitä on elatusavun suorittajan maksukykyyn nähden pidettävä kohtuullisena. Lain 9 §:n mukaan tuomioistuimella voi vahvistaa elatusavun määrän ja sen suorittamistavan noudattaen, mitä edellä 1-3 §:ssä sekä 6 §:ssä on säädetty. (ElaL 5.9.1975/704, 6 § ja 9 §)

4 Huoltoriidan perinteinen ratkaisutapa

Suomessa on eroauttamisjärjestelmä, joka tarjoaa vanhemmille erilaisia vaihtoehtoja ja auttaa tekemään lapsen asioista ratkaisuja sopimalla, elleivät vanhempien omat keskinäiset neuvottelut tuota sopimusta. Vanhempien eron jälkeen yleisesti ensimmäinen viranomainen eron jälkeisissä järjestelyissä on kotikunnan lastenvalvoja. Lastenvalvoja voi vahvistaa vanhempien välisen sopimuksen lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatuksesta (LHL 8 § ja ElaL 8 §). Lastenvalvojan vahvistama sopimus on rinnastettavissa oikeuden tekemään päätökseen. (Aaltonen 2015, 26)

Vanhemmat voivat tehdä yhteisen hakemuksen tuomioistuimeen, jolloin he myös voivat saada keskinäisen sopimuksensa mukaisen ratkaisun (LHL 14§ 1 mom.). Tällaisessa tapauksessa vanhemmat saavat tuomioistuimen kirjallisessa menettelyssä vanhempien sopimuksen mukaisen päätöksen, ellei tuomioistuin epäile sopimuksen olevan lapsen edun vastainen (LHL 8.4.1983/361, 10§ 2 mom.).

Yksi tapa riitaisille vanhemmille on hakea apua sovintoon kunnallisesta perheasioiden sovittelusta (AL 20§). Vanhemmat voivat hakea apua sovinnon tekemiseksi myös parisuhde- ja perheterapeuteilta maksullisesti yksityisellä sektorilla. Lisäksi vanhemmat voivat kääntyä asianaja-

jan puoleen, jolloin asianajajat yrittävät saada asianajoneuvotteluilla asiakkaansa sopimaan erimielisyytensä ennen asian laittamista vireille tuomioistuimessa. (Aaltonen 2015, 26-28.)

Riita-asioita on voinut sovittaa yleisissä tuomioistuimissa vuodesta 2006 alkaen. Vanhemmat voivat siis hakeutua tuomioistuinsovitteluun, joka on oma, oikeudenkäynnistä erillinen menettely. Tuomioistuinsovittelussa tuomioistuimen käräjätuomari toimii sovittelijana ja häntä voi avustaa asiantuntija, joka yleensä on sosiaalityöntekijä tai psykologi. Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain mukaan sovittelijan tulee auttaa osapuolia pääsemään yhteisymmärrykseen ja sovinnolliseen ratkaisuun (RiitSovL 7 §). (Aaltonen 2015, 28-41.)

Jos edellä mainituista eroauttamisjärjestelmän vaihtoehtoista ei löydy vanhemmille ratkaisua sovinnon tekemiseksi, vanhemmat voivat viedä erimielisyytensä tuomioistuimen ratkaistavaksi oikeudenkäynnissä. Tuomioistuimessa myös asiaa käsittelevä tuomari yrittää ensin saada vanhemmat sopimaan riitansa, mutta jos he eivät onnistu sopimisessa, tuomioistuin ratkaisee asian. (Aaltonen 2015, 26-28.)

4.1 Lapsiriidat tuomioistuimessa

Vanhemmat voivat riidellä lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisoikeudesta ja elatusavusta oikeudenkäynnissä ja tuomioistuin voi tehdä ratkaisun näistä. Elatusavusta johtuvia vanhempien välisiä riitoja ratkotaan hyvin runsaasti tuomioistuimissa. Huoltoriitaoikeudenkäynnit ovat muuttuneet monimutkaisemmiksi ja vaikeammiksi, koska esimerkiksi perherakenteissa on tapahtunut muutoksia; monikulttuuriset perheet ovat yleistyneet ja perheiden ongelmat ovat lisääntyneet. Miehen ja isän asema perheessä on myös muuttunut ja tämä heijastuu oikeudenkäynteihin. Puolet huoltoriidoista on tasavertaisten ja lapsensa hyvään huoltoon kykenevien vanhempien välisiä oikeudenkäyntejä. (Aaltonen 2015, 30.)

Oikeudenkäynti tuomioistuimessa on monivaiheinen prosessi ja sen kesto on pitkä. Asian saavuttua tuomioistuimeen käsittely alkaa kirjallisella valmistelulla ja tämän jälkeen asia siirtyy suulliseen valmisteluistuntoon. Huoltoriidoissa voidaan pyytää sosiaalitoimen tekemä olosuhdeselvitys, johon hankitaan tietoja muilta viranomaisilta, kuten lastensuojelusta, poliisilta, päiväkodista tai terveydenhuollosta ja etenkin perheneuvolan lausuntoja. (Aaltonen 2015, 30-31.)

Vanhemmat vaativat usein lapsensa aseman järjestämistä väliaikaismääräyksellä oikeudenkäynnin ajaksi, sillä oikeudenkäynnin kesto on pitkä. Jos vanhemmat eivät saa sovittua väliaikaismääräyksestä, pidetään sitä varten pienoisoikeudenkäynti, jossa voidaan käydä läpi kirjallisia todisteita ja henkilötodistelua. Väliaikaismääräys annetaan käsittelyn jälkeen, joka on

perusteltu kuten muutkin oikeuden päätökset. Etenkin suurissa käräjäoikeuksissa, huoltoriito-oikeudenkäyntien edetessä pääkäsittelyyn asti, käsittelyt voivat kestää noin vuoden. (Aaltonen 2015, 30-31.) Oikeudenkäynnissä nykyään noin puolet huoltoriidoista päättyy sovintoon (Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa, 2010).

5 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu

Oikeudenkäynnillä ja sovittelulla on huomattavat erot. Oikeudenkäynnissä on vastakkain asetelun lähtökohta, jossa yritetään saada omat vaatimukset läpi ja voittaa oikeustaistelu, mikä puolestaan pitää konfliktia yllä ja rikkoo ihmissuhteita. Sovittelussa pyritään yhteistyön rakentamiseen ja yhteiseen, lapsen edun mukaiseen ratkaisuun. Sovittelulla lievennetään konfliktia ja rakennetaan ihmissuhteita. Oikeudenkäynnissä ratkaisut tehdään juridisiin kysymyksiin ja vastuu on tuomioistuimella, jolloin myös ratkaisu on ulkopuolisen tekemä vanhempien kertomusten pohjalta. Sovittelussa pyritään saamaan kokonaisvaltainen ratkaisu riitaa aiheuttaviin kysymyksiin ja tässä vastuu on vanhemmilla. Sovittelussa vanhemmat sitoutuvat itse tehtyyn ratkaisuun, joka perustuu luottamuksellisuuteen. (Aaltonen, 8.5.2014.)

Tilalla on suuri merkitys sovittelulle ja sovinnon syntymiseen. Käräjäoikeuksissa tulee olla oma tila sovitteluille ja tilan sisustuksen on oltava luomassa tunnelmaa. Sovitteluhuoneessa tulisi olla pyöreä pöytä, eikä tietokoneita tai tulostimia. Huoneessa on hyvä olla tarjottavaa, vähintään vettä. Jos mahdollista, tulisi olla erilliset neuvottelutilat lakimiesavustajalle ja asiakkaalle. (Aaltonen, 8.5.2014.)

Hyvinkään käräjäoikeudessa on oma huone huoltoriitojen sovittelulle. Sovitteluhuone on erillään perinteisistä istuntosaleista, joihin kuulutetaan asianomaiset sisään. Perinteisissä istuntosaleissa on nähtävillä jo kalustuksesta vastakkainasettelu ja tuomarin asema on korostettu naalin edessä korokkeella. Hyvinkään käräjäoikeuden sovitteluhuone on pienekö huone, jonka täyttää keskellä oleva pyöreä pöytä. Pyöreän pöydän ääreen istuvat sovittelussa niin sovittelijatuomari ja asiantuntija-avustaja kuin vanhemmat ja heidän lakimiesavustajansa. Sovitteluhuoneessa on fläppitaulu, johon voidaan kirjoittaa lasten nimet ja kiinnittää heidän kuvat esille. Huone on sisustettu kotoisaksi punaisin ja vihrein tyynyin, matoon ja verhoihin, sekä seinällä on värikäs maatila-aiheinen taulu. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

5.1 Asiantuntija-avusteisen sovittelun vaiheet

Sovittelu on vapaamuotoinen, osapuolten tarpeista pohjautuva menettely, jossa menettelytavat vaihtelevat tapauskohtaisesti. Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annettu laki säätelee vain vähän asiantuntija-avusteista sovittelume-

nettelyä. Kuitenkin sovitteluiden kulku on vakiintunut ja käytännössä tästä ei erikseen neuvotella osapuolten kanssa. (Aaltonen 2015, 157.)

Sovittelu voidaan jakaa viiteen eri vaiheeseen: valmisteluvaihe, aloitusvaihe, selvittelyvaihe, neuvotteluvaihe ja päätös vaihe. Näitä vaiheita voidaan kuvata salmiakkikuvioilla. (Ervasti 2012, 95.)

Mäkelän mukaan salmiakkikuvion alakulmassa olevassa valmisteluvaiheessa valmistaudutaan varsinaiseen sovitteluun muun muassa arvioimalla asian soveltuvuus sovitteluun ja päättämällä sovittelun aloittamisesta. Etukäteisaineistoa jutuissa on vähän, kun ne saapuvat käräjäoikeuteen sovitteluhakemuksella. Sovittelutuomari voi ottaa myös puhelimitse yhteyden vanhempiin ennen sovitteluistuntoa, mutta puheluissa on huolehdittava tasapuolisuudesta siten, että molemmat vanhemmat saavat tuomarilta samat tiedot. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Valmisteluvaiheen yläpuolella, hieman leveämmässä kohtaa salmiakkikuvioita, on aloitusvaihe. Aloitusvaiheeseen kuuluu osapuolten kohtaaminen ja esittely sekä aloituspuheenvuorojen pitäminen. Aloituspuheenvuorot aloittaa sovittelija, minkä jälkeen asiantuntija-avustaja täydentää ja jatkaa sitä omalta osaltaan. Puheenvuoron tarkoituksena on parantaa ilmapiiriä ja kertoa sovittelun kulusta, säännöistä ja käytännöistä. Sovittelijan on hyvä painottaa, että kysymys on vanhempien keskustelutilaisuudesta, jossa pyrkimys on, että vanhemmat löytävät yhteisen ratkaisun. Vanhemmat voi ottaa mukaan keskusteluun aloituspuheenvuoroissa, mikä voi vähentää vanhempien jännitystä. Aloituspuheenvuorossa sovittelijan tulisi kertoa vanhemmille ainakin sovittelun pääperiaatteista ja pelisäännöistä, omasta taustasta ja roolista sovittelussa, sovittelupäivän kulusta ja aikataulusta, työparin puolueettomuudesta, erilliskeskustelujen mahdollisuudesta, sovittelun luottamuksellisuudesta ja vapaaehtoisuudesta, lakimiesavustajan roolista sekä lapsen edun tärkeydestä ja vanhempien vastuusta (Aaltonen 2015, 164-165). Vanhemmille on hyvä painottaa, että sovittelija, joka on ammatilliselta taustaltaan käräjätuomari, ei kuitenkaan ratkaise riitoja vanhempien puolesta, eikä ota kantaa asiaan tai suosittele ratkaisuvaihtoehtoja. Sovittelijan on hyvä myös muistuttaa lakimiesavustajan roolista, mikäli vanhemmilla on avustaja mukana. Avustajan rooli on enemmän hiljainen tuki taustalla ja vastuu sovinnon syntymisestä on vanhemmilla. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Salmiakkikuvion leveimmällä kohtaa on ensin selvitysvaihe ja sitten neuvotteluvaihe. Nämä ovat sovittelun tärkeimmät ja suurimmat vaiheet. Selvitysvaiheessa tuodaan esille kaikki asiat ja ongelmakohdat mahdollisimman laveasti. Ensin vanhemmat voivat kertoa lapsistaan ja näyttää heistä valokuvia sekä kertoa omista motiiveistaan ja tunteistaan riidan taustalla. Vanhempien on hyvä kertoa myös lastensa luonteesta ja temperamentista lasten edun arvioimiseksi. Asiaa laajennetaan ottamalla siihen mukaan eri näkökulmia ja luodaan rakentavaa

keskustelua. Tarkoituksena on selvittää, mistä vanhempien erimielisyydet johtuvat ja mitkä ongelmat täytyy ratkaista. Kuitenkin sovittelun tavoitteena on keskittyä mahdollisimman paljon tulevaisuuteen, eikä niinkään menneisyydestä kaivettuihin ongelmiin ja riitoihin. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.) Selvitysvaiheessa on myös hyvä selvittää, mitkä asiat ovat vanhemmille tärkeitä, esimerkiksi jollekin vanhemmalle voi olla tärkeää saada pitää lapsi luonaan jouluna ja toiselle voi olla tärkeää pitää lasta luonaan kesälomansa aikana (Ervasti 2012, 76).

Selvitysvaiheessa kuuluu myös selvittää, onko sovittelun jatkamiselle esteitä (ks. sovittelun esteet luku 5.3). Sovittelijan tehtävänä on saada esille vanhempien todelliset toiveet, tarpeet ja tavoitteet sekä samalla saada vanhemmat kuulemaan ja ymmärtämään toistensa tarpeita ja ajattelemaan asioita uudesta näkökulmasta. Vaikka vanhemmilla on eri näkemyksiä asioista, ovat he yleensä yhtä mieltä siitä, että molempien tavoitteena on lapsen edun toteutuminen. Selvitysvaiheessa on siis oleellista kerätä informaatiota asiasta, selvittää riidan taustat ja syyt, vanhempien kertoa lapsesta ja selvittää lapsen tilanne, ratkaista ongelmat, rakentaa luottamusta vanhempien välille, tarkistaa, ettei sovittelulle ole esteitä sekä nostaa esille vanhempien tarpeet ja intressit. (Aaltonen 2015, 158-170.)

Toinen vaihe salmiakkikuvion leveimmällä kohtaa on sovittelun neuvotteluvaihe, joissa riita alkaa hiljalleen typistyä. Neuvotteluvaiheessa kootaan yhteen, mistä asioista vanhemmat ovat samaa mieltä ja mistä vielä eri mieltä sekä millaisia ratkaisuvaihtoehtoja on olemassa. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.) Neuvotteluvaiheessa tapahtuu konkreettisten ratkaisujen hakeminen. Neuvotteluvaihe muodostuu niiden tietojen varaan, joita selvitysvaiheessa tuotiin esille. Asia alkaa tässä kohtaa supistua ja keskusteluun valikoituu ne seikat, joiden avulla sovinto voidaan saavuttaa. (Aaltonen 2015, 171.)

Neuvotteluvaiheessa työpari, eli sovittelija ja asiantuntija-avustaja, voivat tuoda keskustelussa esille erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja vanhemmille pohdittavaksi. Ratkaisuvaihtoehdot esitetään vanhemmille kysymysmuodossa ikään kuin tuomaan uusia näkökulmia keskusteluun. Työparin esittämät ratkaisuvaihtoehdot perustuvat vanhempien kanssa käytyyn keskusteluun ja vanhempien omiin ajatuksiin. Työpari voi kuitenkin esittää sovintoehdotuksen, kun kyseessä on elatusapu. Elatusapu on vakiintuneen sopimus- ja oikeuskäytännön mukaan arvioitavissa melko tarkasti ja siksi kummankin vanhemman hyväksymiä tosiseikkoja. (Aaltonen 2015, 171.) Sovittelussa on kuitenkin olennaista pyrkiä siihen, että lopputulos on vanhempien itsensä löytämä eikä sovittelijan keksimä. Lopputuloksen tulee olla sellainen, että se palvelee juuri kyseistä perhettä. (Ervasti 2012, 18.)

Sekä selvitys- että neuvotteluvaiheessa voidaan käyttää yhteis- tai erilliskeskusteluja (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016). Riita-asioden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä

tuomioistuimissa annetun lain 6 §:n 3 momentin mukaan sovittelija voi keskustella osapuolten kanssa ilman toisen osapuolen läsnäoloa, jos molemmat tähän suostuvat (RiitSovL 6 § 3 mom.). Hallituksen esityksen mukaan erilliskeskusteluja pidetään tärkeänä sovittelun tehostamiskeinona, koska tällöin vanhempi voi puhua luottamuksellisesti avoimemmin sovittelijalle ilman toisen vanhemman läsnäoloa (HE 114/2004, 35). Erilliskeskustelut ovat luottamuksellisia, toisin kuin muu sovittelu, joka on pääsäännön mukaan julkista. Osapuolten pyynnöstä sovittelu voidaan kuitenkin toimittaa myös kokonaan yleisön läsnä olematta. (RiitSovL 12 §).

Lopuksi salmiakkikuvion pää tyristyy kuten sovittelukin päätösvaiheeseen. Päätösvaihe koostuu sopimuksen rakentamisesta ja sopimuksen vahvistamisesta, jos sovintoon päästään (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016). Päätösvaiheessa sovittelu voidaan päättää kolmella tapaa: kokonaissopimukseen, osasopimukseen tai tuloksettomana. Jos kokonaissovinto saavutetaan, asian käsittely tuomioistuimessa päättyy, kuten myös käräjäoikeudessa mahdollisesti vireillä oleva oikeudenkäynti. (Aaltonen 2015, 172.)

Kun osapuolet pääsevät asioista vain osittain sovintoon, asiasta tehdään osasopimus ja asian käsittelyä jatketaan riittäviksi jääneiltä osin oikeudenkäynnissä. Jos osapuolet eivät saa sovittua ollenkaan asioista, sovittelu päättyy tuloksettomana. Jos asia on vireillä oikeudenkäyntinä, käsittely jatkuu oikeudenkäynnissä siitä, mistä aloitettiin sovittelun alkaessa. Jos asia ei ole vireillä oikeudenkäyntinä, vaan sovittelu on tullut vireille suoralla sovitteluhakemuksella, sovittelun epäonnistuessa asia ei siirry oikeudenkäyntiin, vaan päättyy tuomioistuimessa. (Aaltonen 2015, 172-173.)

Tuomioistuin voi vahvistaa sopimuksen, kun vanhemmat saavat sovittua huolto-, tapaamis- ja elatusapuriidasta sovittelussa (RiitSovL 8 §). Tuomioistuimen vahvistama sovittelun sovinto on rinnastettavissa tuomioistuimen päätökseen tai tuomioon. Tuomioistuin voi vahvistaa myös vain osan soviteltavista asioista, joista päästään sopimukseen, jolloin tehdään osasovinto. Sellaista sovintoa ei kuitenkaan voi tuomioistuin vahvistaa, joka on lain vastainen, selvästi kohtuuton tai loukkaa sivullisen oikeutta (OK 20:3). (Aaltonen 2015, 173.)

5.2 Sovittelun esteet

Kaikkia riitoja ei voi sovittaa. Vallan epätasapaino vanhempien välillä on yleistä huoltoriidoissa. Vallan epätasapaino tarkoittaa, että sovittelussa heikompi osapuoli ei kykene neuvottelemaan tasavertaisesti eikä pitämään kiinni omista näkemyksistään. Vanhempien välillä oleva vallan epätasapaino saattaa liittyä parisuhteen dynamiikkaan, jossa toinen on ollut dominoiva ja toinen antanut usein periksi ja alistunut. Vanhempien eron jälkeen samat käyttäytymismallit voivat helposti vielä jatkua. Epätasapaino voi syntyä myös siitä, että vain toisella vanhem-

mista on sovittelussa mukana lakimiesavustaja tai esimerkiksi vanhempien taloudellisesta tilanteesta, koulutustaustasta tai persoonallisuudesta. (Aaltonen 2015, 181-182.)

Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tehtävänä on tunnistaa, jos vanhempien välillä on vallan epätasapaino. Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tulee tasapuolisella sovitteluprosessilla huolehtia, että myös heikompi osapuoli saa tuotua omat näkökantansa esiin, silti säilyttäen puolueettomuus vanhempiin ja käsiteltävään asiaan. Sovittelija ja asiantuntija-avustaja eivät saa tasoittaa vallan epätasapainoa tukemalla tai neuvomalla heikompa osapuolta. Sovittelu on lopetettava, jos epätasapainon tasoittaminen ei onnistu prosessin keinoin. (Aaltonen 2015, 183.)

Koska sovittelussa syntyvän sovinnon on oltava lapsen edun mukainen, sovittelun esteeksi voi tulla se, että vanhemmilla on mielenterveysongelmia tai päihdeongelmia tai se, että vanhempien riidat ovat patologisoituneet tai taustalla on väkivaltaa (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016). Sovittelun esteitä joudutaan harkitsemaan, kun toisella vanhemmalla tai molemmilla heistä on mielenterveysongelmia. Jos kyseessä on vakava mielenterveysongelma, kuten jokin psykoottinen sairaus, muodostuu se yleensä sovittelun esteeksi. Mielenterveyden häiriötä on kuitenkin useita erilaisia ja usein häiriö on lievä, tilannesidonnainen tai ohimenevä. Kun häiriö ei rajoita vanhemman kykyä hyvään vanhemmuuteen ja sitoutumista sopimuksiin, ei sovittelulle synny tästä estettä. (Aaltonen 2015, 184-185.)

Yksi este sovittelulle voi syntyä vanhempien päihdeongelmasta. Vaikka päihdeongelmainen vanhempi olisi itse valmis tekemään sopimuksen, hänellä ei välttämättä ole kuitenkaan kykyä sitoutua sovitteluun ja sopimukseen. Lapselle voi aiheutua vakaviakin seuraamuksia vanhempien päihteidenkäytöstä, koska lapset reagoivat yksilöllisesti vanhempiensa päihteidenkäyttöön, kuten humalahakuiseen juomiseen. Humalatila heikentää vanhemman harkintakykyä, vaikka vanhempi itse kokisi olevansa täysin toimintakunnossa. Lisäksi päihdeongelmainen vanhempi antaa vahingollista mallia lapselle. Sovittelussa päihteiden käytön arviointi on usein hankalaa, koska ongelmaa ei haluta myöntää tai sitä vähätellään. Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tulee selvittää lapsen edun arvioinnin kannalta, miten vanhemman päihteiden käyttö vaikuttaa lapseen. Sovittelijan ja avustajan selvitettävänä on myös vanhemman päihderiippuvuuden luonne ja sen hoitomahdollisuudet sekä ennuste päihteistä irrottautumiseen. (Aaltonen 2015, 187-188.)

Sovitteluun eivät yleensä kuulu patologisoituneet huoltoriidat, jolloin riidat ovat kroonistuneet riitelykierteeseen. Kun riita on kroonistunut, vanhemmilla on silloin harvoin kykyä ajatella asiaa lapsen näkökulmasta. Vanhemmilla riidan keskeinen motiivi voi olla vain toisen kiusaaminen tai vahingoittaminen, jolloin sovintoneuvottelut alkavat vääristä lähtökohdista. Patologisoituneissa riidoissa perheillä on usein sellaisia ongelmia, joista tiedon saaminen on

tärkeää lapsen edun arvioimiseksi. Sovittelun luonteeseen ei kuitenkaan kuulu näytön hankkiminen, minkä vuoksi patologisoituneet riidat kuuluvat usein oikeudenkäyntiin. (Aaltonen 2015, 189-190.)

Väkivalta vaikuttaa vanhemmuuteen, sillä väkivaltaa käyttävän aikuisen kyky hyvään vanhemmuuteen on yleensä rajoittunut. Väkivaltaa käyttävä vanhempi ei aina kykene asettumaan lapsensa asemaan eikä ymmärrä väkivallan vaikutusta lapseen ja perheeseen. Sovittelu edellyttää vanhempien olevan tasavertaisessa neuvotteluasemassa, mutta väkivallan historia ja uhka voivat vaikuttaa tähän tasapainoon. Väkivaltaa kokenut vanhempi voi olla tottunut alistumaan ja vaikenemaan, vaikuttaen tämän vanhemman kykyyn tuoda esille omia näkemyksiä ja pitää kiinni lapsen edun kannalta tärkeistä asioista sovittelussa. Jos sovittelija tai avustaja näkee vähäisiäkin viitteitä väkivallasta, on ne otettava puheeksi sovittelussa lapsen edun turvaamiseksi. (Aaltonen 2015, 193-195.)

5.3 Asiantuntija-avusteisen sovittelun edut

Asiantuntija-avusteisen sovittelun eduista puhuttaessa verrataan sitä usein oikeudenkäyntiin. Vanhemmille sovittelu merkitsee yleensä juuri vaihtoehtoa oikeudenkäynnille. (Aaltonen 2015, 58.)

Kokenut englantilainen perheasioiden sovittelija Marian Roberts listaa sovittelun etuja vertaamalla niitä oikeudenkäyntiin (Roberts 2008, 34-37). Tuomioistuimen tuomari ulkopuolisena tahona ratkaisee riidan oikeudenkäynnissä, kun sovittelussa vanhemmat ovat itse päätösten tekijöinä ja joutuvat itse elämään tekemänsä ratkaisun kanssa. Vanhempien ratkaistessa itse riitansa, se palauttaa heille itsekunnioitusta ja arvokkuutta. Lisäksi neuvotteluprosessi on luovaa ja joustavaa sovittelussa. Roberts myös listaa, että vanhemmat voivat tuoda esille itselleen tärkeitä asioita sovittelussa, vaikka ne eivät olisi juridisesti merkityksellisiä. Sovittelussa voidaan siis ottaa esille huoltoriidan kaikki ulottuvuudet, kuten juridiset, eettiset, emotionaaliset ja käytännölliset näkökulmat. Vanhemmat voivat sovittelussa myös ilmaista tunteitaan ja vanhempien yhteiset tavoitteet ovat tärkeämpiä kuin sen osoittaminen, kumpi on oikeassa tai väärässä. Roberts vielä tiivistää, että sovittelussa suunnataan tulevaisuuteen verrattuna oikeudenkäyntiin, jossa todistellaan pääasiassa menneisyyden tapahtumia. Sovittelu on myös nopea prosessi ja se saattaa olla vanhemmille tärkeä ”oppimiskokemus”, miten jatkossa voidaan neuvotella yhdessä tehokkaasti. (Aaltonen 2015, 58-59.)

Sovittelun onnistuessa etuna on, että kun tavoitteena sovittelussa on saada pysyvä ratkaisu, se juridisen riidan lisäksi lopettaa myös taustalla olevan konfliktin vanhempien välillä. Vaikka parisuhde päättyisi, on vanhemmuus yhteiseen lapseen elinikäinen suhde, minkä vuoksi on tärkeää, että vanhempien suhde säilyy yhteistyön kannalta hyvänä. Sovittelussa yritetään juu-

ri rakentaa ja tukea vanhempien välistä yhteistoimintaa. Oikeudenkäyntiin verrattaessa vanhemmat ovat oikeudenkäynnissä vastakkain, mikä voi kärjistää konfliktia entisestään, kun menneisyydestä kaivetaan esille vaikeita asioita. (Aaltonen 2015, 60.)

Sovittelu on usein oikeudenkäyntiä nopeampi menettely, mikä vaikuttaa myönteisesti eroperheeseen. Nopeasti saatu ratkaisu helpottaa eroperheen elämää, kun erosta aiheutuneiden muutosten jälkeen saadaan pian rakennettua lapselle turvalliset puitteet ja ennustettavuutta elämään. Tämän vuoksi on tärkeää ratkaista nopeasti kysymykset lapsen asumisesta ja taapaamisoikeudesta. Aina vanhemmat eivät kuitenkaan ole valmiita tekemään nopeasti lopullisia päätöksiä, jolloin sovittelussa voidaan tehdä määräaikainen sopimus. Määräaikainen sopimus voi rauhoittaa perheen tilannetta ja auttaa jäsentämään elämää sekä antaa vanhemmille aikaa ratkaisujen miettimiseen. Tosin nykyään myös oikeudenkäynnissä saatetaan tehdä määräaikainen sopimus, jonka tarkoitus on järjestää lapsen asiat oikeudenkäynnin ajaksi. (Aaltonen 2015, 63.)

Sovittelu on edullisempaa kuin oikeudenkäynti. Erityisesti silloin, kun sovittelussa saadaan tehtyä sopimus, sovittelu on vanhemmille edullista. Vanhempien riitautuessa he ottavat usein avukseen lakimiesavustajan, jonka käyttäminen voi tuottaa vanhemmille suuret kustannukset. Koska sovittelija ei tee ratkaisua vaan vanhemmat tekevät sen itse, voivat he tulla turvallisin mielin sovitteluun myös ilman lakimiesavustajaa. (Aaltonen 2015, 64.) Käräjäoikeudessa sovittelumaksu on 250 euroa, riippumatta siitä, miten pitkään sovittelu kestää. Vanhemmat voivat ottaa sovitteluun avukseen ja tuekseen lakimiesavustajan, mutta lakimiesavustajasta koituvista kustannuksista osapuoli vastaa itse, ellei hänelle ole myönnetty oikeusapua. (Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu, 2014.)

Jos sovittelussa ei päästä sopimukseen, ei sovittelu ole välttämättä epäonnistunut. Sovittelu on voinut auttaa vanhempia luomaan keskustelusuhteen, mikä on tärkeää sovinnollisuuden kannalta tulevaisuudessa. Tuloksettomana päätyneen sovittelun jälkeen vanhemmat voivat saada sovittua riidan oikeudenkäynnissä tai vanhempien omissa keskusteluissa. (Aaltonen 2015, 65.)

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on vasta uusi työmalli ja tähän saatava koulutus ja sovitteluista saatava työkokemus tuottavat tuomareille ja asiantuntija-avustajille lisää uutta ammattitaitoa. Sovitteluista saatua uutta tietoa ja taitoa voi tuomari ja asiantuntija-avustaja hyödyntää myös muissa työtehtävissään. (Aaltonen 2015, 336.)

Sovittelu tuottaa pysyvämpiä ratkaisuja kuin oikeudenkäynti kansainvälisten tutkimusten mukaan. Tämä heijastuu tuomioistuimien juttumääriin uusintariitojen vähenemisenä. Suomessa tämä vaikutus voidaan nähdä kuitenkin vasta vuosien päästä, sillä menettely on vasta tuore.

Kuitenkin on jo nähty, että tuomareiden ja kärjäsihteereiden työmäärät ovat vähentyneet onnistuneissa sovitteluissa verrattuna oikeudenkäyntiin. Kärjäsihteerillä on monia tehtäviä oikeudenkäynnissä, mutta sovittelussa kärjäsihteeri sopii vain sovittelupäivästä ja oikeuteen saapuneen aineiston lähettämisestä asiantuntija-avustajalle. Tuomarilla huoltoriitaoikeudenkäynti on monivaiheinen prosessi, johon kuuluu muun muassa perehtyminen asiaan, valmisteluistunto, pääkäsittely ja pääkäsittelyn jälkeen perustellun päätöksen kirjoittaminen, mikä on usein runsaasti aikaa vievä vaihe. Sovittelussa tuomarin aikaa vie eniten sovitteluistunto, mutta mikäli asia päättyy sovintoon, tuomari kirjoittaa vain sopimuksen ratkaisuksi asiassa, jota ei tarvitse perustella. (Aaltonen 2015, 336-338.)

Asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa käytetään työparityöskentelyä. Tässä uudessa työparityöskentelyssä yhdistyy kahden eri ammattikunnan työ yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Työparien yhteistyön sujuvuus määrittää pitkälti sen, kuinka hyvin sovittelu toimii ja kuinka se menestyy. Sovittelun sujuvuudelle on tärkeää, että työparina sovittelijoina olevat tuomarit ja asiantuntija-avustajat oppivat tuntemaan toisensa ja tapansa toimia. Yhteistyön oppimiseen auttaa sovittelun jälkeiset yhteiskeskustelut työparin kesken, joissa voidaan käydä läpi yhteistyön onnistumisia ja kehitettäviä kohteita. Tällainen jälkiarviointi kehittää työparin omaa osaamista ja auttaa löytämään sovitteluun työskentelytapoja, jotka yhtenäistävät menettelyä ja edistävät parhaita työkäytäntöjä. (Työvälineitä työn kehittämiseen 2014.)

Sovittelun etuna on, että sovittelu aloitetaan nopeasti, heti kun molemmat vanhemmat ovat ilmoittaneet haluavansa tulla sovitteluun. Sopimus voidaan saada aikaan jo yhden sovittelutapaamisen aikana. Jos tähän ei päästä, voidaan sovittelussa edetä vähän kerrallaan tehden esimerkiksi lyhytaikaisempia kokeilusopimuksia. Lisäksi sovittelu on vapaaehtoista, jonka vuoksi osapuolet voivat lopettaa sovittelun missä vaiheessa tahansa. Sovittelu on myös vapaamuotoista ja keskustelevaa sekä luottamuksellista. Erityisarvo sovitteluun syntyy, kun sovitteluun osallistuu lapsen kehitykseen ja vanhemmuuteen perehtynyt asiantuntija, jonka tehtävä on ennen kaikkea tuoda esille lapsen näkökulma. (Tietoa asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta 2014.)

5.4 Pilottikunnista valtakunnalliseksi sovitteluksi 1.5.2014

Oikeusministeriössä laadittiin tammikuussa 2010 hanke, jolla pyrittiin parantamaan ja kehittämään erityisesti lasten asemaa oikeudenkäynnissä ja tutkinnassa. Oslon kärjäoikeudessa huoltoriitojen ratkaisussa sovellettavasta kokeilumenettelystä eli niin kutsutusta Follo-mallista oikeusministeriön toimeksiantona asianajaja ja oikeustieteen tohtori Maija Auvinen laati selvityksen. Kokemukset Norjasta olivat lupaavia ja Follo-mallin toimivuutta haluttiin kokeilla myös Suomessa. Oikeusministeriö asetti työryhmän laatimaan selvityksen asiantunti-

ja-avustajan käytöstä lapsen huolto-oikeudenkäynnissä. (Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa 2010, 13).

Kokeilusta laadittiin loppuraportti 1.1.2011-31.12.2012 saatujen kokemusten perusteella ja kokeilu toi myönteisiä tuloksia. Kokeilu suoritettiin neljässä pilottikäräjäoikeudessa ja vuoden 2012 loppuun mennessä niissä oli tullut yhteensä 575 sovitteluasiaa vireille. Käsitellyistä sovitteluista noin 77 prosentissa päästiin kokonaissovintoon tai osasovintoon. Loppuraportin tulokset kertoivat sovitteluiden kestäneen keskimäärin 2,5 kuukautta, mikä on oikeudenkäynnin keskimääräistä kesto huomattavasti vähemmän. Sovittelut myös vähensivät sosiaalitoimelle tehtäviä selvityspyyntöjä. Suurin osa palautekyselyyn vastanneista vanhemmista, eli 84 prosenttia, oli tyytyväisiä sovitteluun, lisäksi yhteistyö tuomareiden ja asiantuntija-avustajien välillä oli sujunut hyvin. (Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeudessa 1.1.2011-31.12.2012, 2013.)

Sovittelukokeiluista saatujen hyvien tulosten vuoksi asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu vakinaistettiin kaikkiin tuomioistuimiin 1.5.2014. Vakinaistamisen yhteydessä lakiin tehtiin muutoksia: huoltolakiin lisättiin uusi 3 a luku ja tuomioistuinsovittelulain 5 ja 10 §:ä sekä sosiaalihuoltolain 17 §:ä muutettiin. (Aaltonen 2015, 57.)

5.5 Asiantuntija-avusteisten huoltoriitasovitteluiden määrät Hyvinkään käräjäoikeudessa

Hyvinkään käräjäoikeudessa on voinut 1.5.2014 lähtien sovittaa lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevia riitoja (Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu 2014). Vuonna 2014 Hyvinkäällä sovitteluita tehtiin kolmen käräjätuomarin voimin. Käräjätuomari Paula Korhonen sovitteli yhdeksän sovittelua, joista seitsemän päättyi sovintoon. Käräjätuomari Anne Kajanderilla oli kuusi sovittelua, joista viidessä vanhemmat pääsivät sovintoon ja käräjätuomari Tomi Mäkelällä sovitteluja oli viisi, joista sovittiin neljä. Yhteensä vuonna 2014 Hyvinkään käräjäoikeudessa oli sovitteluja noin puolen vuoden aikana siis kaksikymmentä, joista sovintoon johti kuusitoista sovittelua. (P. Korhonen, haastattelu 3.3.2016.)

6 Käräjätuomarin näkökulma huoltoriitasovitteluihin

6.1 Sovittelijan rooli ja tehtävät

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on osa tuomioistuimen toimintaa, jonka vuoksi sovittelijatuomarilla on kokonaisvastuu sovittelun asianmukaisesta järjestämisestä ja sujumisesta. Sovittelijan tulee myös tehdä päätös sovittelun aloittamisesta, eli arvioida soveltuuko asia sovitteluun. (Aaltonen 2015, 111-112.)

Sovittelijan tehtäviin kuuluu huolehtia sovittelun valmistelusta. Valmisteluun kuuluu muun muassa lausumapyyntöjen tekeminen, suostumusten hankkiminen sovitteluun, istunnon sopiminen ja tilajärjestelyistä huolehtiminen. Tärkeä tehtävä sovittelijalla ennen sovitteluistuntoa on olla yhteydessä asiakkaisiin eli vanhempiin ja heidän lakimiesavustajiinsa. (Aaltonen 2015, 111-112.)

Sovittelijan vastuuseen kuuluvat sovitteluistunnon avaaminen ja aloituspuheenvuoron pitäminen. Aloituspuheenvuorossa sovittelija kertoo muun muassa sovittelun tarkoituksesta, omasta roolista, sovittelumenettelystä sekä sovittelun kulusta. Asiantuntija-avustaja liittyy mukaan sovittelijan aloituspuheenvuoroon ja kertoo samalla omasta roolistaan. Vastuu prosessin johtamisesta sovittelussa on kuitenkin tuomarina sovittelijalla. Prosessin johtamiseen kuuluvat huolehtiminen sovittelun etenemisestä, sovittelun vaiheistuksen toteutumisesta ja aikataulus-
sa pysymisestä sekä vanhempien tasapuolisuudesta huolehtiminen niin, että molemmat saavat aikaa tuoda omat näkemyksensä esille. Käytännössä sovittelija vie asiantuntija-avustajan kanssa yhdessä prosessia eteenpäin. (Aaltonen 2015, 111-112.)

Prosessin johtamiseen kuuluu, että sovittelijan tulee turvata sovittelun häiriötön kulku istunnossa. Sovittelussa sallitaan vanhempien tunteiden ilmaiseminen, mutta sovittelijan on silti huolehdittava, etteivät vanhemmat käyttäydy hyökkäävästi tai asiattomasti sovittelussa. Sovittelijan tehtävänä on myös puuttua lakimiesavustajien toimintaan, jos se häiritsee sovittelua. (Aaltonen 2015, 111-112.)

Neutraalin informaation kertominen laeista ja oikeuskäytännöistä kuuluu sovittelijan tehtäviin sovittelussa. Informaation antaminen edellyttää, että sovittelijan täytyy tuntea huoltolain ja elatuslain säännökset sekä laajan oikeuskäytännön. Tämä tehtävä on yleisesti kuitenkin lakimiesavustajalla, jos hän on vanhemman mukana sovittelussa. Sovittelija päättää myös prosessuaalisista ratkaisuksista, kuten erilliskeskustelun pitämisestä, selvityksen hankkimisesta tai sovittelun lopettamisesta. Näistä ratkaisuksista sovittelija voi kuitenkin neuvotella ja sopia yhdessä vanhempien ja asiantuntija-avustajan kanssa. (Aaltonen 2015, 111-113.)

Sovittelijalla on vastuu huolehtia siitä, että sovittelu toteutetaan lapsen edun mukaisesti ja vahvistettava sopimus on lapsen edun mukainen. Sovittelija myös päättää neuvotellen asiantuntija-avustajan kanssa, vahvistetaanko saavutettu sopimus. Jos sopimus päätetään vahvistaa, sovittelijan vastuu on huolehtia sopimuksen selkeydestä ja täytäntöönpanokelpoisuudesta. (Aaltonen 2015, 111-113.)

Sovittelijan tehtäviä on sovittaa elatusapukysymykset huoltoriidan yhteydessä. Jos kyseessä on vain elatusapua koskeva erimielisyys, asiantuntija-avustaja ei ole mukana sovittelussa. Sovittelija päättää myös oikeudenkäyntikuluista, kun osapuolelle on myönnetty oikeusapu. So-

vitteluistunnon jälkeen sovittelija vielä huolehtii istunnon jälkitöistä, kuten vahvistetun sopimuksen lähettämisestä asiakkaille sekä tarvittavista ilmoituksista väestörekisteriin ja asiakirjojen arkistoinnista. (Aaltonen 2015, 111-113.)

6.2 Sovittelijoiden haastattelut

Haastattelin Hyvinkään käräjäoikeuden käräjätuomareita Tomi Mäkelää 1.3.2016 ja Paula Korhosta 3.3.2016 Hyvinkään käräjäoikeudessa. He toimivat sovittelijoina asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa.

6.2.1 Tomi Mäkelä: ”Katse tulevaan”

Mäkelän mukaan asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu lähti hyvin liikkeelle vuoden 2014 toukokuussa ja Hyvinkään käräjäoikeuden ensimmäisen huoltoriitasovittelun Mäkelä sovitteli yhdessä asiantuntija-avustajana toimivan Päivi Mäntylä-Karppisen kanssa. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Ennen sovittelun alkamista Mäkelä osallistui oikeusministeriön järjestämään kattavaan koulutukseen, jossa käytiin läpi sovittelua monista näkökulmista läpi. Ennakko-odotukset tuomari-piireissä olivat hyvin erilaisia: toiset olivat enemmän skeptisiä kun toisilla puolestaan oli innostunut asenne huoltoriitojen sovittelua kohtaan. Hämmennystä herätti, ”voiko sovittelu toimia niin kuin väitetään”. Epäilykset liittyivät lähinnä sovittelun prosessiin, jonka tarkoitus on olla keskusteleva. Epäilyksiä herätti se, pystyvätkö riitelevät vanhemmat yhdessä neuvottelemaan ja tekemään ratkaisun lasta koskeviin asioihin. Kuitenkin nyt sovitteluista saatujen kokemustensa mukaan Mäkelä kertoo, että kun riidassa päästään tarpeeksi syvälle sovittelun aikana, ”ratkaisu voi löytyä kuin itsestään”. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Toinen epäily huoltoriitojen sovitteluun liittyi asianajokentän mukaan saamiseen. Jos asianajaja vastustaisi sovittelua, sovitteluun ei silloin todennäköisesti päämiehen kanssa tultais. Myös asianajajan ansion kannalta sovittelu ei ole asianajajalle yhtä kannattavaa kuin oikeudenkäynti, joka voisi vähentää asianajokentän kiinnostusta sovitteluun. Mäkelän mukaan sovittelut lähtivät kuitenkin hyvin liikkeelle ja asianajajat alkoivat myös puoltaa sovitteluprosessia. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Sovittelu prosessina on täysin erilainen kuin oikeudenkäynti. Mäkelä kertoo, että ihmiset tulevat sovitteluun omasta tahdostaan ja ovat halukkaita itse sopimaan erimielisyytensä. Tämä on hyvä lähtökohta sovinnollisuudelle. Sovinnon etuja Mäkelällä on mielessään useita. Kun vanhemmat pystyvät sopimaan erimielisyytensä, se on lapsen edun kannalta myös usein paras ratkaisu. Sovinto on varmemmin täytäntöön pantavissa, kun molemmat osapuolet ovat sen neuvotelleet. Vanhemmat ovat kuitenkin itse parhaita asiantuntijoita lastaan koskevista asi-

oista. Sovittelussa osapuolten kesken solmittu sopimus oletusarvoisesti parantaa osapuolten keskinäistä luottamusta toisiaan kohtaan ja parantaa mahdollisuuksia antaen työkaluja sopia myös jatkossa lasta koskevista asioista yhdessä. Mäkelä kokee yhdeksi sovittelun tärkeimmistä asioista juuri vanhempien välisen kommunikoinnin parantamisen ja toimivan yhteistyön rakentamisen lapsen asioista puhuttaessa. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Mäkelä toteaa, että sovittelussa tarkoitus on keskittyä tulevaisuuteen ja pohtia, miten lapsen asiat turvataan jatkossa. Sovittelun alkupuheenvuorossa Mäkelä kertoo vanhemmille sovittelun pelisäännöt ja painottaa, että hän ei ole asian ratkaisija, vaan kyse on vanhempien keskustelutilaisuudesta. Sovittelijan tulee olla puolueeton ja ulkopuolinen, eikä hän ota kantaa, mikä olisi paras ratkaisu. Mäkelä toivoo sovittelun olevan arkinen tilaisuus, jossa vanhemmat voivat olla rennosti ilman jännitystä. Sovittelijan tehtävänä on luoda uskoa vanhemmille, että asiat voidaan saada ratkaistuksi ja ajatukset kääntää parempaan tulevaisuuteen. Sovittelija ei siis anna valmista ratkaisua vanhemmille, vaan sovittelija pyrkii tuomaan apua ja selkeyttä keskustelun eteenpäin viemiseksi. Jotta vanhempien keskustelussa pysyisivät lapset pääroolissa, Mäkelä kertoo, että fläppitaululle on hyvä laittaa lasten kuvat ja nimet esille. Näin lapset saadaan selvästi näkyville sovittelussa ja muistuttamaan vanhempia siitä, kenen asioista sovittelussa on kysymys. Sovittelijalla on velvollisuus huolehtia, että tehtävä sopimus on lapsen edun mukainen. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Mäkelä näkee asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun eduksi ennen muuta sovittelun lapsinäkökulman ja ajatuksen katseen kohdistamisesta tulevaisuuteen. Lisäksi Mäkelä listaa sovittelun olevan nopeaa, sillä Hyvinkään käräjäoikeudessa on pyritty aloittamaan sovittelu neljän viikon kuluessa hakemuksen saapumisesta. Lisäksi etuna on sovittelun edullisuus. Käräjäoikeuden resursseja sovittelu kuluttaa oikeudenkäyntiprosessia vähemmän, jos asia saadaan sovittua yhdellä tai kahdella sovittelulla. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Asiantuntija-avusteisen huoltoriitasovittelun haittapuolia Mäkelä ei koe olevan paljoa. Yksi ongelma hänen mukaansa on se, että yleensä ennen sovittelua sovittelijalla ja asiantuntija-avustajalla on vain vähän tietoa tulevasta asiasta, verrattaessa esimerkiksi oikeudenkäyntiin. Kun vanhemmat hakevat sovitteluun suoralla sovitteluhakemuksella, sovittelija ei tiedä sovittelun osapuolista silloin mitään. Mäkelä kertoo tällaisissa tapauksissa ennakkoinnin olevan vaikeaa ja hyvin mahdollista silloin on, että sovittelussa käy ilmi jutun olevan sopimaton sovitteluun. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

Mäkelän mukaan sovittelut ovat sujuneet Hyvinkään käräjäoikeudessa todella hyvin ja tätä tukevat myös vanhempien kommentit sovitteluiden jälkeen. Vanhemmat ovat olleet lähtiesään tyytyväisiä ja jopa positiivisesti yllättyneitä sovittelusta. Kiitosta vanhemmat ovat antaneet ihmisläheisestä ja lämminhenkisestä toiminnasta ja sovittelijatuomarin olemuksesta.

Vaikka sovintoa ei olisi saatu neuvoteltua sovittelussa, Mäkelä kertoo vanhempien silti päässeeseen erimielisyyksissään eteenpäin, mikä on ollut positiivista. (T. Mäkelä, haastattelu 1.3.2016.)

6.2.2 Paula Korhonen: ”Lasta ajatellen”

Käräjätuomari Paula Korhonen on Hyvinkään käräjäoikeuden vastuutuomari asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa. Hän on kokenut asiantuntija-avustajan läsnäolon sovitteluissa isona apuna niin sovittelijan kuin vanhempien kannalta. Asiantuntija-avustaja pystyy tuomaan sovitteluun omalla roolillaan ja tiedoillaan merkittävän panoksen. (P. Korhonen, haastattelu 3.3.2016.)

Korhonen kokee oman roolinsa huoltoriitasovitteluissa olevan paljolti sitä, että hän kertoo ja huolehtii menettelyn säännöistä sekä tuo omaa asiantuntemustaan esille juristina. Sovittelija ei ratkaise vanhempien riitaa, vaan sovittelija yrittää auttaa vanhempia pääsemään riidassaan eteenpäin niin, että he itse löytäisivät sovinnon avaimet. Korhosen täytyy varmistua sovitteluissa, että molemmat vanhemmat aidosti haluavat sitoutua sopimukseen sekä, että tehtävä sopimus on lapsen kannalta hyvä. Asiantuntija-avustajalla on Korhosen mukaan enemmän asiantuntemusta nähdä, että sopimuksesta neuvotellaan lapsen edun mukaiseksi. Vanhemmat voivat hyödyntää kokeneita asiantuntija-avustajia kysymällä heiltä esimerkiksi lapsen ikään ja kehitykseen liittyviä asioita, jolloin asiantuntija-avustaja pystyy tuomaan oman ammattitaitonsa esille. Vanhemmilla voi olla virheellisiä käsityksiä lapsestaan, esimerkiksi lapsen käyttäytymisen syistä, jolloin asiantuntija-avustaja voi korjata virheellisiä käsityksiä. Asiantuntija-avustaja voi lisätä sovitteluun vanhempien näkemyksille erilaisia kuvakulmia. Korhosen mukaan asiantuntija-avustajilla on pelisilmää saada keskustelu kääntymään rakentaville urille. Tilanteet ja tapaukset ovat kuitenkin kaikki kovin erilaisia sovitteluissa, jonka vuoksi Korhonen on erittäin tyytyväinen asiantuntija-avustajan läsnäoloon sovittelussa, jonka kanssa saa jakaa sovittelun vetovastuun. (P. Korhonen, haastattelu 3.3.2016.)

Sovittelu on täysin vapaaehtoista, joten molempien vanhempien on haluttava sitä. Kun huoltoriitasovittelut alkoivat, Korhonen kertoo aluksi niiden venyneen yli virka-ajan, mutta nykyään sovittelut saadaan päätökseen iltapäivän aikana. Sovitteluissa aamupäivät yleensä työstetään riitaa, jonka jälkeen pidetään lounastauko. Lounaan jälkeen palaset alkavat pikku hiljaa lokahtaa kohdilleen. Korhonen kertoo, että sovitteluissa aamupäivällä saatetaan itkeä, mutta iltapäivällä hymy on herkässä. Hänen mukaansa on ollut ihanaa huomata, että sovittelun lopuksi on iloinen ja helpottunut ilmapiiri. (P. Korhonen, haastattelu 3.3.2016.)

Korhonen kokee sovitteluiden etuna, että sovitteluiden jälkeen vanhemmat kommunikoivat keskenään paremmin ja lapsen tulevaisuudennäkymät ovat paremmat. Vaikka sovintoa ei olisi saatu, Korhosen mukaan sovittelu on voinut silti auttaa vanhempien välistä konfliktia, kun he

ovat nähneet ja kuulleet toisen osapuolen kantaa asioihin. Sovitteluun kuitenkin vanhemmat lähtevät positiivisella asenteella, koska he haluavat yrittää löytää ratkaisun ongelmiinsa. Sovittelu kantaa Korhosen mukaan oikeudenkäyntiä paljon pidemmälle. Oikeudenkäynnissä tuomari voi tehdä ratkaisun itse hyväksi katsomastaan kohtaa, mutta johon kumpikaan vanhempi ei välttämättä ole tyytyväinen ja asia pitkittyy jälleen, kun vanhemmat valittavat ratkaisusta hovioikeuteen. Oikeudenkäynnin puolella muutoinkin Korhosen mielestä lähtökohta lapsiridoissa on hyvin erilainen, kun isoimmassa roolissa ei ole lapsi ja lapsen etu, vaan vanhempien vaatteet ja niiden perusteet. (P. Korhonen, haastattelu 3.3.2016.)

Huoltoriitasovitteluissa Korhosen mukaan sopimisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että vanhemmat pystyvät jättämään menneisyytensä taakse. Vanhempien tulisi päästä parisuhderiidastaan yli ja nousta vanhemman asemaan, jotta he voisivat miettiä ja sopia asioista lapsen vanhempina. Vanhempien on tärkeä ottaa vastuu lapsensa elämän sujumisesta tulevaisuudessa niin, että lapsi voi hyvin. (P. Korhonen, haastattelu 3.3.2016.)

7 Asiantuntija-avustajan näkökulma huoltoriitasovitteluihin

7.1 Asiantuntija-avustajan rooli ja tehtävät

Lähtökohtaisesti asiantuntija-avustajan toiminta asettuu osaksi sovittelumenettelyä, jossa päämääränä on lapsen edun mukaisen sovinnon saavuttaminen. Sovinnon saavuttamiseksi vanhemmat saavat apua sovittelijan, asiantuntija-avustajan ja lakimiesavustajien yhteistyöstä. Jokaisella heistä on oma toisiaan täydentävä asiantuntemus ja rooli sovittelussa. Sovitteluissa asiantuntijoina voi toimia psykologeja, jotka ovat pääosin perheneuvolapsykologeja ja sosiaalityöntekijöitä, esimerkiksi lastenvalvojia tai olosuhdeselvittelijöitä. Huoltoriitasovitteluihin heillä on hankittuna osaaminen ja tietotaito työkokemuksista ja aikaisemmista koulutuksista. (Mäntylä-Karppinen, 8.5.2014.)

Huoltoriitasovitteluissa asiantuntija-avustajalla, joka on psykologi, on suurin asiantuntemus lapsen kehityspsykologiassa, johon kuuluu lapsen normaalin iänmukaisen kehityksen kulun sekä kehitystä vaarantavien riskitekijöiden tunnistaminen. Heidän ominta sisällöllistä asiantuntemusta on muun muassa tieto lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteen laadusta, lapsen traumakokemuksista, lapsen temperamenttiteorioista sekä terveydenhuollon ja hoitopalvelujen tuntemisesta. Sosiaalityöntekijän asiantuntemukseen kuuluu lapsiperheen arjen, eronhemmuuden ja perhettä ympäröivän sosiaalisten ja yhteiskunnallisten ilmiöiden ymmärrys sekä merkitys eroperheen elämään. Molemmat ammattikunnat omaavat asiantuntemuksen perheen vuorovaikutussuhteiden rakenteesta ja häiriöistä sekä eroperheen dynamiikan ilmiöistä ja osaamisen niiden käsittelystä. (Mäntylä-Karppinen, 8.5.2014.)

Asiantuntija-avustajan tehtäviin huoltoriitasovittelussa kuuluu sovittelijatuomarin jälkeen tai yhdessä hänen kanssaan pitää aloituspuheenvuoro, jossa kerrotaan vanhemmille omasta roolista. Avustaja tekee vanhemmille sovittelun aikana kysymyksiä ja ohjaa osaltaan keskustelua eteenpäin. Avustajan tehtävänä on helpottaa vanhempien kommunikaatioita ja avata lukkiutunutta vuorovaikutusta. Tarkoitus on suunnata ja kääntää vanhempien ajatukset ja keskustelu lapseen ja tuoda esiin lapsen näkökulma. Avustaja pyrkii myös havaitsemaan ja ottamaan esille mahdollisia sovittelun esteitä. (Mäntylä-Karppinen, 8.5.2014.)

7.2 Asiantuntija-avustajien haastattelut

Haastattelin asiantuntija-avustajina huoltoriitasovitteluissa toimivia lastenvalvoja Marjaliisa Arankoa 11.3.2016 ja erityispsykologi Päivi Mäntylä-Karppista 14.3.2016.

7.2.1 Päivi Mäntylä-Karppinen: ”Sovittelun menestystarina”

Mäntylä-Karppinen kuului asiantuntija-avusteisen huoltoriitasovittelun valmistelutyöryhmään, jossa hän vaikutti noin vuoden ajan sekä hän oli mukana koulutustyöryhmässä ja oikeusministeriössä valmistelemassa lakimuutosta. Mäntylä-Karppinen on aiemmin tutkinut ja kehittänyt perheasiansovittelua sekä kouluttanut perheasiansovittelijoita. Tämän jälkeen hän on ollut huoltoriitojen kokeilussa mukana. Kokeilun aikana hän teki huoltoriitasovitteluja Helsingin käräjäoikeuteen. Kun lakimuutos astui voimaan vuonna 2014, Mäntylä-Karppinen siirtyi Hyvinkään käräjäoikeuteen sovitteluihin asiantuntija-avustajaksi. (P. Mäntylä-Karppinen, haastattelu 14.3.2016.)

Mäntylä-Karppisella oli ennakkoluuloja asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua kohtaan vuosia aiemmin, kun hän ryhtyi tutkimaan ja kehittämään prosessia. Mäntylä-Karppisen omat ennakkoluulot liittyivät siihen, missä määrin käräjäoikeuteen saakka edenneillä eroperheillä on liikkumavaraa astua ”koneistosta” syrjään ja ottaa sopimuksen teko omiin käsiin. Ennakkoluulot siirtyivät pian syrjään ja nykyisin hän muokkaa kollegoidensa asenteita omien hyvien kokemustensa pohjalta. (P. Mäntylä-Karppinen, haastattelu 14.3.2016.)

Mäntylä-Karppinen kokee, että asiantuntija-avustajana hänelle tärkeintä sovittelussa on tuoda esille lapsen edun näkökulma esille. Vanhempien tulisi miettiä, eläytyä ja havainnoida asioita lapsensa kannalta heidän ristiriitansa ratkaisemiseksi ja ottaa lapsi huomioon päätöksen teossa. Sovitteluissa asiantuntija-avustajan rooli on taitolaji. Asiantuntija-avustajan tehtävänä on löytää toimintatapoja ja menettelyitä, joilla voi herättää ja rohkaista vanhempia keskusteluun. Samalla tulee kuitenkin välttää luomasta vanhemmille odotusta, että asiantuntija-avustaja kertoisi heille ohjeita ja suosituksia tai auktoriteetin kannanottoa asiaan. Mäntylä-Karppinen sanoo tehtävän olevan vaikeaa tasapainoilua. Yksi sovittelun kannalta erittäin tär-

keä tehtävä Mäntylä-Karppisen mukaan on olla työparina sovittelijan tukena. Tarkoitus on työparin kanssa ”pelata samaan maaliin”, eli yhteispeli on tärkeää. (P. Mäntylä-Karppinen, haastattelu 14.3.2016.)

Mäntylä-Karppisen koulutustausta on laaja psykologian kentältä ja häntä on kiinnostanut aina perhesuhteiden rakentuminen sekä lapsen ja vanhemman suhteen voimaannuttamisen keinot. Mäntylä-Karppinen näkee, että hänen asiantuntija-avustajan roolinsa on hänen koulutustautansa vuoksi ollut tuoda sovitteluun ja oikeuslaitokseen käyttövoimaa ja vaikutusvaltaa psykologian ja keskustelun keinoin ja tietotaidoin. Asiantuntija-avustaja voi kertoa sovittelussa vanhemmille esimerkiksi lapsille tyypillisistä reagoititavoista, jotka kuuluvat lapsen normaaliin kehitykseen. Asiantuntija-avustaja auttaa vanhempia havainnoimaan lapsen reagoititapa ja käyttäytymistä sekä herkistää vanhempia tunnistamaan lapsensa tarpeita ja vastaamaan niihin. Asiantuntija-avustajana toimivan on kuitenkin muistettava olla menemättä vanhempien terapeutin rooliin. Tarkoitus on kuunnella vanhempia empaattisesti ja ymmärtäväisesti sekä pitää keskustelussa motiivina yllä lapsi ja vanhemmuus. (P. Mäntylä-Karppinen, haastattelu 14.3.2016.)

Sovittelun onnistumisessa Mäntylä-Karppinen näkee lyhyen- ja pitkäntähtäimen etuja. Spesifimpänä on vanhempien välisen kontaktin helpottuminen, mikä parantaa lapsen hyvää kasvu-alustaa. Sovittelun lopettaessa vanhempien riitelyn ja erimielisyydet, on se lapsen psyykkisen hyvinvoinnin kannalta ydinasioita. Etuna sovittelussa on yhteispelin luominen vanhemmille, mikä voi auttaa vanhempia myös tulevaisuudessa ratkomaan ongelmia. Vanhempien välinen uusi työtapasioiden sopimisessa tuo turvallisuutta lapselle. Sovittelussa yhdessä neuvoteltu sopimus rakentaa vanhemmuuden kannalta vanhemman hyvää oman arvontuntoa ja sitoutumista itse tehtyyn sopimukseen. Lisäksi sovittelu voi auttaa vanhempien eronaikaisten loukkaantumisten käsittelyä ja auttaa pääsemään niistä eteenpäin. Sopimisenkuluttuuri mallintaa lapselle, miten asiat voidaan ratkaista. Mäntylä-Karppinen tähdentää, että tärkeintä sovittelussa on kuitenkin saada sovittua lapsen arkinen huolto ja suhteet kumpaankin vanhempaan sekä taloudelliset järjestelyt ja lapsen asuminen. Kun asioista on saatu ratkaisu, vanhemmilla vapautuu voimavaroja myös muihin asioihin. (P. Mäntylä-Karppinen, haastattelu 14.3.2016.)

Yhteistyö sovittelun työparin kanssa on tärkeää sovittelun onnistumisen kannalta. Vaikka sovittelijalla on päävastuu prosessista, Mäntylä-Karppinen haluaa jakaa vastuuta muun muassa työskentelyilmapiiriin ja kaikkien osapuolten käytöksen suhteen. Mäntylä-Karppisen mielestä yhteistyö sovitteluissa on sujunut pääpiirteissään yllättävän hyvin. Työparin kesken on kuitenkin ollut helppo havaita, että sovittelijalla ja asiantuntija-avustajalla on erilainen tausta ja ajattelutapa. Yhteistyön hiomiseksi työpari tapaa keskenään sovittelua ennen ja sovittelun jälkeen. Tämä on Mäntylä-Karppisen mielestä äärettömän tärkeää toimivien menettelykeinojen löytämiseksi ja jaksamisen kannalta. Yhteisen sävelen löytäminen lakimiesavustajan kans-

sa on myös tärkeää sovittelussa. Lakimiesavustajista on useasti ollut apua sovittelua tukemaan, minkä suhteen Mäntylä-Karppisen omat ajatukset ovat eniten muuttuneet sovitteluprosessin matkan varrella. Lakimiesavustajalla on valtavan suuri voima tauoilla ja valmisteluvaiheessa tukea päämiestään. Jos lakimiesavustaja tulee vääristynein motiivein paikalle, se voi tuhota tai vaurioittaa sovittelua. Mäntylä-Karppinen kertoo, että ”parhaimmillaan sovitteluissa pelataan samaan maaliin kaikki eri rooleista”. (P. Mäntylä-Karppinen, haastattelu 14.3.2016.)

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on ollut menestystarina Mäntylä-Karppisen sanoin. Kuitenkin suuresta innostuksestaan huolimatta hän osaa arvioida ja kertoa reaalisesti, mihin asioihin sovittelu sopii tai ei sovi lainkaan. Usein sovittelupäivät ovat todella raskaita myös työparille, sillä työparin oma persoonallinen panos on isossa roolissa. Mäntylä-Karppinen kokee, että asiantuntija-avustajan roolissa hänen asiantuntemuksensa on ollut mielekkäässä käytössä ja hän on ollut oikealla paikalla oikeaan aikaan. Sovittelun jälkeen tulee tuloksellisuuden tunne. Mäntylä-Karppinen kuvaa omaa tunnettaan sovitteluista kolmella adjektiivilla: mielekäs, tuloksekas ja innostava! (P. Mäntylä-Karppinen, haastattelu 14.3.2016.)

7.2.2 Marjaliisa Aranko: ”Arvovaltaa ja maanläheisyyttä”

Marjaliisa Aranko on tehnyt pitkän työuran sosiaalityöntekijänä ja lastenvalvojana. Hän jäi eläkkeelle vuonna 2011, mutta on tämän jälkeen toiminut asiantuntija-avustajana huoltoriitojen sovitteluissa Hyvinkään käräjäoikeudessa. Aranko kertoo, kuinka aikaisemmasta työurasta on ollut suurta hyötyä sovitteluihin, kun sosiaalityöstä on oppinut käytäntöä ihmisten kohtaamiseen. Lastenvalvojana hän on huolehtinut lapsen edun valvonnasta ja ajanut lapsen asemaa esimerkiksi erotilanteissa sekä auttanut vanhempia erotilanteissa tekemään sopimuksen lastansa koskevista asioista, kuten asumisesta. Huoltoriitasovittelussa asiantuntija-avustajan työ on siis hyvin samantyylistä, kuin mitä lastenvalvojan työtapa Arangolla on ollut. (M. Aranko, haastattelu 11.3.2016.)

Aranko kokee, että asiantuntija-avusteista huoltoriitasovittelua ei ole tarkoitettu korvaamaan peruspalveluita, vaan tarkoitus on ollut tuoda yksi vaihtoehto vanhemmille lisää. Aranko miettii, että useilla ihmisillä voi olla ajatuksena, että käräjäoikeudesta saatu ratkaisu olisi tärkeämpi tai sitovampi, kuin esimerkiksi lastenvalvojan luona tehty sopimus, minkä vuoksi vanhemmat voivat haluta hakeutua käräjäoikeuden prosesseihin. Huoltoriitasovittelun etuna vanhemmille on, että sovittelussa usein saadaan tehtyä sopimus yhdellä kertaa tai ainakin enemmän yhdellä kertaa valmiiksi, kun taas lastenvalvojalla tai perheneuvolassa vanhemmat käyvät useamman kerran neuvottelemassa erimielisyyksistään. Aranko myös uskoo sovittelussa tehdyn ratkaisun toimivan vanhemmilla hyvin, koska vanhempien on helpompi hyväksyä rat-

kaisu, jonka he ovat itse tehneet. Ratkaisumalli sovittelussa on siis hyvä. (M. Aranko, haastattelu 11.3.2016.)

Asiantuntija-avustajana Aranko kokee roolikseen olla auttamassa sovittelijaa. Tärkeää on kyetä luomaan sovittelussa tilanne, jossa vanhemmat voivat tuoda turvallisesti esiin haluamiaan asioita ja keskustella niistä. Asiantuntija-avustajan tulee tarvittaessa tuoda lapsen näkökulma vanhempien keskusteluun mukaan, jos keskustelu lähtee väärille urille. Arangon mukaan sovittelutilanteen on hyvä olla rauhallinen ja tasapainoinen. Sovittelussa on mukana käräjäoikeuden arvovalta, mutta maanläheinen tunnelma. (M. Aranko, haastattelu 11.3.2016.)

Aranko kertoo vanhempien arvostavan sitä, kun käräjäoikeus järjestää heille tilaisuuden, jossa vanhemmat voivat puhua. Arangolla on käsitys, että isät ovat tulleet aktiivisemmaksi osaksi oman lapsensa elämää ja haluavat osallistua lapsen asioihin enemmän. Aranko aina korostaa, että vanhemmat ovat lapsensa parhaita asiantuntijoita ja siksi parhaita myös yhdessä tekemään sopimuksen lasta koskevista asioista. Asiantuntija-avustaja voi sovittelussa avustaa vanhempia sovinnon tekemisessä ja puhua yleisellä tasolla esimerkiksi lasten kehityksestä. Tarkoitus on auttaa vanhempia katsomaan eteenpäin tulevaisuuteen ja miettiä, miten lapsen elämää voisi helpottaa ja vanhempien yhteistyötä parantaa. Aranko muistuttaa, että vaikka tarkoitus ei ole sovittelussa kaivaa vanhoja ikäviä asioita toisesta vanhemmasta esille, välillä myös syytöksiä vanhempien välillä täytyy käsitellä kohtuudella. Aranko toteaa, että sovittelussa joudutaan keskustelemaan todella vaikeistakin asioista, eikä se ole koskaan helppoa. (M. Aranko, haastattelu 11.3.2016.)

8 Asianajajan näkökulma huoltoriitasovitteluihin

8.1 Asianajajan rooli ja tehtävät

Lakimiesavustajan rooli on keskeisessä asemassa sovittelun tunnetuksi tekemisessä ja siinä, miten paljon sovittelua käytetään. Sovittelujuttujen osuus huoltoriidoista vaihtelee yksikkökohtaisesti ja syynä näihin paikkakuntakohtaisiin eroihin on muun muassa asianajokunnan suhtautuminen sovitteluun. Lakimiesavustajan tehtävä on valita paras mahdollinen tapa viedä asiakkaansa asiaa eteenpäin ja avustaja voi usein nähdä asiakkaansa edun paremmin kuin asiakas itse. Vaikka kaikki jutut eivät sovitteluun sovi, lakimiesavustajan kynnys ehdottaa sovittelua asiakkaalle saa olla matala. Lakimiesavustajan on hyvä motivoida asiakasta sovitteluun ja keskustella etukäteen ennen sovittelua asioista, joista asiakas voi sovotella kyseisessä tilanteessa. Sovittelun kannalta on tärkeää, että asianajajalla itsellä on luottamusta sovitteluun. (Aaltonen, 8.5.2014.)

Lakimiesavustajan tulee ennen istuntoa kertoa asiakkaalleen sovittelun ja oikeudenkäynnin erot sekä kertoa sovittelun kulusta ja omasta roolistaan sovittelussa. Lakimiesavustajan on hyvä myös rauhoittaa asiakastaan ja sitouttaa asiakas sovinnon hakemiseen sekä saada hänet ymmärtämään, että sovittelussa voi joutua luopumaan osasta omia toiveita. Olennaista sovittelun tavoitteiden saavuttamiseksi on myös sovittelun joutuisuus, jolloin sovitteluistunnon sopimiseen tarvitaan joustavuutta aikatauluissa. Lakimiesavustajan ja asiakkaan on hyvä muistaa, että sovitteluistunnossa lakimiesavustajan tehtävä on erilainen kuin oikeudenkäynnissä. Sovittelussa avustajan tehtäviin kuuluu sovinnollisuuden tukeminen ja taustalla pysyminen, mutta ei silti passiivisena. Lakimiesavustajan tulee seurata ja havainnoida aktiivisesti keskustelua ja lakimiesavustajan aktiivisin työskentely tapahtuu sovittelun taukojen aikana. Lakimiesavustajan tehtävänä on etsiä uusia vaihtoehtoja ja rakentavia ehdotuksia sovintoon päämiehensä kanssa neuvotteluvaiheessa ja usein elatuskysymyksissä avustajalla on tärkeä rooli sovittelussa. Sovittelun päätösvaiheessa avustaja voi auttaa sopimuksen muotoilussa ja tarkistaa sopimuksen sekä selittää se tarvittaessa asiakkaalleen. Sovittelun jälkeen avustaja voi vielä sitouttaa asiakastaan pysymään sopimuksessa. (Aaltonen, 8.5.2014.)

Lakimiesavustajan läsnäolosta sovittelussa on saatu niin hyviä kokemuksia kuin haittaavia kokemuksia. Hyväksi on koettu avustajan sovittelun taustalla pysyminen ja aito tuki sovinnolle. Positiivista palautetta vanhemmilta on tullut avustajan aktiivisesta työskentelystä vanhempien kanssa sovittelun taukojen aikana sekä päämiehen rauhoittamisesta ja kannustamisesta. Hyväksi on koettu myös lakimiesavustajan uusien vaihtoehtojen etsiminen ja rakentavien ehdotusten tekeminen. Sovittelua haittaaviksi on koettu lakimiesavustajan provosointi ja provosoituminen. Negatiivista palautetta lakimiesavustajista on tullut, jos avustaja on ajanut päämiehen asiaa kuten oikeudenkäynnissä tai jos avustaja ei ole tukenut sovinnollisen ratkaisun etsimistä. Haittaavaksi on myös koettu, jos lakimiesavustaja ei ole valmistautunut sovitteluun, hän on liian passiivinen sovittelun aikana tai avustajalla on epäasiallista käytöstä. (Aaltonen, 8.5.2014.)

8.2 Lea Härkönen: ”Päämiehen tukena”

Haastattelin Hyvinkään oikeusaputoimiston oikeusavustajaa, asianajaja Lea Härköstä 3.3.2016. Härkönen on toiminut oikeusavustajana asiantuntija-avusteisessa huoltoriitasovitteluissa Hyvinkään käräjäoikeudessa.

Ennen asiantuntija-avusteisen huoltoriitasovitteluiden alkua Härkönen suhtautui uuden menettelyn tuloon neutraalisti: lakimuutos oli yksi uudistus muiden joukossa. Oikeusministeriö järjesti lakimiesavustajille koulutusta ennen menettelyn tuloa ja Härkönen osallistui käräjäoikeudessa järjestettyyn yhteiskoulutukseen. (L. Härkönen, haastattelu 3.3.2016.)

Ennen sovittelun alkua Härkönen on päämieheensä yhteydessä puhelimitse sekä palauttaa yksittäisen jutun mieleensä. Härkönen korostaa aina päämiehelleen ennen sovittelua, että päämiehen rooli sovittelussa on aktiivinen. Jos lakimiesavustajalla tai päämiehellä tulee kysyttävää, pyydetään sovittelusta tauko keskustelua varten. Härkönen kehottaa päämiestään tuomaan itse esille ne asiat sovittelussa, joista päämies haluaa neuvotella ja sopia. Päämiehen on hyvä myös itse ennen sovittelua miettiä vaihtoehtoja sovinnolle sekä mistä asioista on valmis tulemaan vastaan. Ennen ehdotuksen tekemistä päämiehen on mietittävä, että hän voi sitoutua siihen lopullisesti. Sovintoon päästäkseen molempien osapuolten on joustettava ja tultava vastaan. Härkönen painottaa päämiehelleen, että sovittelussa osapuolten on löydettävä sovinto yhdessä, eikä kukaan tarjoa heille valmista sovintoesitystä. (L. Härkönen, haastattelu 3.3.2016.)

Sovitteluissa Härkönen kokee roolinsa olevan päämiehensä tuki. Jos päämiehelle tulee kysyttävää kesken sovittelun, Härkönen pyytää taukoa välikeskustelua varten ja sovittelun aikana Härkönen seuraa päämiehensä pysyvän tavoitteissaan, joista he ovat keskustelleet ennen sovittelua. Välikeskusteluissa Härkönen voi keskustella päämiehensä kanssa siitä, miten jokin erimielisyyteen liittyvä vaatimus ei menestyisi kuitenkaan oikeudessa, joten päämiehen voisi olla hyvä tulla vastaan toista osapuolta ja joustaa jostain tavoitteestaan. Kun vastapuoli kertoo sovittelussa ehdotuksen, mihin Härkösen mielestä tulisi tarttua, mutta mihin päämies ei ole tyytyväinen, Härkönen pyytää usein taukoa. Näin päämies saa aikaa sulatella ehdotusta ja aikaa harkita, miten esittää vastauksen itse toiselle osapuolelle. Härkönen toivoo päämiehensä unohtavan pienet seikat ja keskittyvän kokonaisuuteen lapsen kannalta. (L. Härkönen, haastattelu 3.3.2016.)

Sovittelua vetävät eteenpäin tuomari ja asiantuntija-avustaja, ja Härkönen kokee lakimiesavustajan roolin olevan passiivisempi itse sovittelussa. Yhteistyötä he tekevät sovittelussa, kun muutoillaan sovintoa. Härkönen kertoo, että toiset lakimiesavustajat voivat olla aktiivisempia sovittelussa, mutta hän itse pysyttelee passiivisena ja pyytää tarvittaessa taukoja. Härkönen kertoi ensimmäisestä asiantuntija-avusteisesta sovittelustaan, jossa sovittelijatuumari oli joutunut pyytämään tauon ohjeistaakseen lakimiesavustajia pysymään vain päämiehensä taustalla, kun vastapuolen lakimiesavustaja oli ottanut liian suurta roolia sovittelussa. (L. Härkönen, haastattelu 3.3.2016.)

Kysyessäni sovittelun eduista Härkönen kokee ne hyvin positiivisesti, etenkin silloin, kun sovittelussa päästään sovintoon. Härkönen toteaaakin sovinnon olevan aina parempi kuin riita. Sovittelu on myös huomattavasti nopeampi kuin normaalin prosessin kautta mentäessä. Riidassa saattaa olla tosinaan kyse vain pienestä asiasta ja sovittelussa osapuolet pääsevät neuvottelemaan asiasta kasvokkain. Sovittelussa myös kirjataan ei-juridisia asioita ylös, kuten esimerkiksi kumpi vanhemmista huolehtii lapsen repusta, mitä oikeudenkäynnissä ei kirjata. Jos kui-

tenkaan sovittelussa ei päästä sovintoon, pitkittää se asiaa ja tuottaa ylimääräisiä kuluja. Sovittelun epäonnistuessa asia siirtyy oikeudenkäyntiin, jossa Härkönen jatkaa asian ajamista päämiehensä kanssa. (L. Härkönen, haastattelu 3.3.2016.)

Härkönen sanoo, että osapuolten avoin mieli helpottaa sovintoon pääsyä. Molempien on oltava valmiina tulemaan vastaan sovinnossa. Härkönen kuitenkin kokee lapsen asumisesta päättämisen olevan vaikeinta sovittelussa: ”Se on joko tai”. Lapsi asuu joko äidillään tai isällään, ellei sovita vuoroviikkoasumisesta. Esimerkiksi lapsen tapaamisesta sopiminen on Härkösen mukaan huomattavasti helpompaa. Asiantuntija-avusteisissa sovitteluissa, joissa Härkönen on ollut päämiehensä mukana, vain yhtä sovittelua lukuun ottamatta kaikissa on päästy sovintoon. Tämä yksi sovittelu, jossa sovintoa ei saavutettu, johtui juuri lapsen asumisjärjestelyistä. (L. Härkönen, haastattelu 3.3.2016.)

Lakimiesavustajat ovat sellaisessa roolissa, jossa he voivat markkinoida sovittelua omalle päämiehelleen. Päämiehet ovat yleensä jo kuulleet sovittelusta ja tietävät, mistä siinä on kyse. Härkönen uskoo tämän johtuvan siitä, että lastenvalvojat ovat jo suositelleet ensimmäisenä sovittelua vanhemmille. Päämiehet ovat usein valmiita sovitteluun, vaikka saattavat olla aluksi skeptisiä sovittelun onnistumisesta. Heidän ennakkosenteena on, että toisen osapuolen kanssa ei saisi tehtyä sopimusta, vaikka lopputulos on yhtä sovittelua lukuun ottamatta ollutkin toinen. Sovittelun jälkeen päämiehet ovat olleet tyytyväisiä, kun sovinto on saatu tehtyä. (L. Härkönen, haastattelu 3.3.2016.)

9 Johtopäätökset

Nyt noin kahden vuoden ajan valtakunnallisesti toiminut asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on ottanut mielestäni hyvin oman paikkansa Suomen eroauttamisjärjestelmän prosessien joukossa. Jo vuodesta 2006 vanhemmat ovat voineet hakeutua tuomioistuinsovitteluun huoltoriita-asioissa, mutta toukokuussa 2014 astuneen asiantuntija-avusteisen huoltoriitasovittelun ja siihen liittyvien lakimuutosten myötä prosessi on tullut näkyvämmäksi ja tunnetummaksi. Sovitteluista saadut hyvät kokemukset vahvistavat ja tukevat sovittelun toimivuutta.

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu eroaa merkittävästi oikeudenkäynnistä, mihin sovittelua yleensä verrataan. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on huomattavasti nopeampaa ja edullisempaa eroperheen vanhemmille, kuin oikeudenkäyntiprosessi. Oikeudenkäyntiin usein kuluu keskimäärin vuosi, kun sovittelusta ratkaisun voi saada kuukaudessa. Huoltoriitojen sovittelu näyttäytyy hyvin inhimillisenä ja ihmisläheisenä prosessina oikeudenkäyntiin verrattuna. Sovittelussa tärkeintä on huolehtia lapsinäkökulman säilymisestä, jotta saadaan lapsen kannalta paras ratkaisu. Tarkoitus ei ole keskittyä vanhempien intresseihin ja

menneisyydestä ikävien asioiden esille tuomiseen, vaan ajatukset fokusoidaan tulevaisuuteen, jotta eroperheen lapsen arki sujuisi parhaalla mahdollisella tavalla jatkossa. Sovittelussa vanhemmat voivat rakentaa myös keskinäistä kommunikointia ja löytää ratkaisutapoja sovinnolle myös jatkossa lastaan koskevissa asioissa. Uskon itse, että sovitteluista syntyneisiin ratkaisuihin vanhemmat voivat olla helpommin tyytyväisiä sekä sitoutuneita, kuin oikeudenkäynnistä saatuihin ratkaisuihin. Sovitteluissa kun vanhemmat itse yhdessä keskustelevalle ja rakentavat sovinnon, mikä sopii heidän tilanteeseensa parhaiten ja työpari huolehtii sovinnon juridisesta pätevyydestä sekä lapsen edun toteutumisesta. Kun sovinnon on itse saanut muotoilla ja rakentaa itseään miellyttäväksi, uskoakseni siihen on helppo silloin olla tyytyväinen.

Itse koen asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun kaikilta osin paremmaksi vaihtoehdoksi eroperheen vanhemmille sekä ennen kaikkea lapsen tulevaisuudelle, kuin huoltoriitaioikeudenkäynnin. Asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa tähdätään vanhempien yhteistyöhön sekä sovittelussa että tulevaisuudessa niin, että vanhemmat voivat antaa yhdessä lapselleen sujuvan arjen ja onnellisen lapsuuden. Mielestäni olisikin parempi, että oikeuteen tulevat riitelevät vanhemmat ohjattaisiin ensin asiantuntija-avusteiseen huoltoriitojen sovitteluun yrittämään sovinnon tekoa yhdessä ja vasta sovittelun epäonnistuessa he voisivat jatkaa riitelyä oikeudenkäynnin puolella.

Mielestäni on upeaa, että eri ammattikuntien sujuvalla yhteistyöllä voidaan tukea asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa vanhempia sovintoon. Sovittelijana toimiva kärjätuomari ja asiantuntija-avustajana toimiva sosiaalityöntekijä tai psykologi, sekä mahdollinen asianajaja-avustaja antavat suuren oman panoksensa omaa ammattitaitoaan sovitteluun. He pystyvät näkemään ja huomioimaan asioiden eri puolet, jotta sovinnosta saataisiin mahdollisimman toimiva ja sopiva kyseiselle perheelle. Huoltoriitasovitteluissa mielestäni suurinta ja tärkeintä roolia näyttelee juuri yhteistyö. Ilman toimivaa yhteistyötä sovittelun eri osapuolten välillä on tuskin mahdollista saada sovintoa aikaan. Tämän vuoksi huoltoriitasovitteluissa tärkeä lähtökohta on, että vanhemmat saapuvat yhteistyöhaluisina sovitteluun sekä työparin yhteistyö on toimivaa.

Haastattelin vuoden 2015 maaliskuun alussa kahta kärjätuomaria, kahta asiantuntija-avustajaa ja yhtä asianajajaa, jotka kaikki toimivat Hyvinkäällä asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa. Kysyin heiltä muun muassa mielipiteitä ja kokemuksia asiantuntija-avusteisen huoltoriitasovittelun eduista ja omasta sekä toisten roolista sovittelussa. Vastaukset olivat jopa hämmästyttävän samanlaisia, oli kyse sitten kärjätuomarin, asiantuntija-avustajan tai asianajajan haastattelusta.

Ensimmäisenä haastatteluista nousi esille positiivisuus asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua kohtaan. Sovittelun useita etuja kaikkien osapuolten oli helppo luetella. Sovittelun

lapsinäkökulma oli esillä näkyvästi, sekä lapsen edun valvominen sopimusta tehtäessä. Jokaisessa haastattelussa painotettiin, että vanhempien tulee miettiä ratkaisu lapsen kannalta oikein. Jos vanhemmat tämän punaisen langan unohtavat neuvotteluissaan, tulee sovittelijan tai asiantuntija-avustajan kääntää neuvottelu oikeaan suuntaan. Haastatteluissa painottui myös huoltoriitasovittelun tulevaisuus-näkökulma. Neuvotteluissa halutaan suunnata ajatukset tulevaisuuteen, eikä tarkoitus ole muistella menneitä ikäviä asioita ja saattaa toista huonoon valoon. Osapuolet halusivat haastatteluiden perusteella kannustaa vanhempia yhdessä suunnittelemaan lapsen kannalta paras tulevaisuus ja samalla mahdollisena sekundaarinetuna parantaa vanhempien yhteistyö- ja keskustelutaitoja.

Haastatteluista näkyi huoltoriitasovitteluiden erityinen luonne, johon kuuluu vanhempien suuri vastuu sovittelun onnistumisesta. Sovittelun kaikille osapuolilla, eli sovittelijalle, asiantuntija-avustajalle ja asianajajalle oli selvää, että vanhemmat ovat sovittelussa isoimmassa roolissa ja vanhemmat itse neuvottelevat ratkaisun erimielisyyksiinsä. Vanhempia tulee vain tukea ja kannustaa neuvotteluihin sekä valvoa ratkaisun olevan lapsen edun mukainen. Valmiita ratkaisumalleja ei tule antaa, mutta yleistä tietoa esimerkiksi lapsen iänmukaisesta kehityksestä vanhemmille on hyvä kertoa.

Kiinnitin huomiota siihen, että huoltoriitojen sovitteluprosessiin liittyvät epäilyt kohdistuivat haastatteluissa joko asianajokenttään tai vastuun luovuttamiseen sovittelun onnistumisesta vanhemmille. Sovittelun osapuolia mietitytti ennen huoltoriitasovitteluiden alkua, voiko jo käräjäoikeuteen asti riidelleet vanhemmat saada keskustelemaan yhdessä ja ottamaan vastuun asioiden ratkaisusta. Epäilyjä herätti, osaavatko vanhemmat unohtaa omat intressit ja ajatella asiat lapsensa kannalta parhaimmalla tavalla. Toinen epäily sovittelijatuomareilla sekä asiantuntija-avustajilla liittyi asianajokentän mukaan saamiseen sekä heidän rooliinsa sovittelussa. Osapuolet pelkäsivät ennen huoltoriitasovittelun alkamista, etteivät asianajajat innostu sovitteluun osallistumisesta lähinnä pienempien ansioiden vuoksi. Lisäksi epäilyjä herätti, ottavatko asianajajat samanlaisen roolin sovittelussa, kuin mitä heillä on oikeudenkäynnissä. Asianajajan dominoiva rooli ei kuulu sovitteluun ja se hävittäisi huoltoriitasovittelun perimmäisen luonteen, eli vanhempien välisen yhteistyön ja keskustelun. Sovitteluiden myötä kaikki epäilyt ja ennakkoluulot ovat kuitenkin kariutuneet pois kaikilta osapuolilta ja koko sovitteluprosessiin on oltu tyytyväisiä. Sovittelun osapuolet pitivät saamaansa koulutusta monipuolisena ja riittävänä, yhteistyö osapuolten kesken on sujunut ongelmitta ja sovitteluiden lopputulokset ovat miellyttäneet kaikkia sovittelun osapuolia, mukaan lukien vanhempia.

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu on verrattain uusi menettelytapa Suomessa. Tähänastiset kokemukset asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelusta tekemiäni haastatteluiden pohjalta osoittavat, että sovittelu toimii kaikilta osin Hyvinkään käräjäoikeudessa sekä, että osapuolet ovat siihen tyytyväisiä. Koska huoltoriitasovittelun tarkoituksena on saa-

da aikaan pitkäkestoisia ratkaisuja eroperheen lapsen asioihin ja elämään, mielenkiintoinen aihe uudelle tutkimukselle olisi selvittää, kuinka pysyviä asiantuntija-avusteisesta sovittelusta saadut sovinnot ovat pitkällä aikavälillä. Tämä tutkimus on mahdollista vasta vuosien kulu-
tua, sillä menettely on tässä vaiheessa niin uusi, ettei pitkäkestoisia tuloksia ole mahdollista vielä arvioida.

Lähteet

Painetut lähteet

Aaltonen, A. 2015. Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki: Kauppakamari.

Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu. 2014. Hyvinkään kärjäoikeus.

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu kärjäoikeudessa 1.1.2011-31.12.2012, Loppuraportti. 2013. Oikeusministeriö.

Ervasti, K. 2012. Tuomioistuinsovittelu. Jyväskylä: Edita Publishing Oy.

Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975.704

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394

Litmila, M. 2002. Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY.

Nieminen, L. 2013. Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Helsinki: Talentum.

Roberts, M. 2008. Meditation in Family Disputes. Principles of Practice. Burlington: Ashgate Publishing Company.

Tietoa asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta. 2014. Espoon kärjäoikeus.

Julkaisemattomat lähteet

Aaltonen, A. Keskustelu- ja informaatiotilaisuus 8.5.2014. Tuomioistuinsovittelu ja asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu. Oikeusministeriö.

Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa. 2010. Oikeusministeriö.

Aranko, M. 2016. Haastattelu 11.3.2016. Lastenvalvoja. Hyvinkää.

Härkönen, L. Haastattelu 3.3.2016. Oikeusaputoimisto. Hyvinkää.

Korhonen, P. 2016. Haastattelu 3.3.2016. Hyvinkään kärjäoikeus. Hyvinkää.

Kärjäoikeudessa ratkaistut asiat. 2016. Hyvinkään kärjäoikeuden diaaritiedot.

Mäkelä, T. 2016. Haastattelu 1.3.2016. Hyvinkään kärjäoikeus. Hyvinkää.

Mäntylä-Karppinen, P. Haastattelu 14.3.2016. Perheneuvola. Nurmijärvi.

Mäntylä-Karppinen, P. Informaatiotilaisuus 8.5.2014. Asiantuntija-avustajan rooli ja tehtävät huoltoriitasovittelussa. Hyvinkään kärjäoikeus.

Työvälineitä työn kehittämiseen. 2014. Hyvinkään kärjäoikeus.

Sähköiset lähteet

Avioerot 2016. Väestöliitto. Viitattu 31.3.2016.

http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/parisuhteet_ja_seksuaalisuus/avioerot/

Avoliitot 2016. Väestöliitto. Viitattu 31.3.2016.

http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/parisuhteet_ja_seksuaalisuus/avoliitot/

Perheitä on 1,5 miljoonaa 2015. Tilastokeskus. Viitattu 31.3.2016.

http://tilastokeskus.fi/til/perh/2014/perh_2014_2015-05-28_tie_001_fi.html